

GREENPEACE

TÜRKİYE'NİN GIDA VE TARIM SİSTEMİ

İSTANBUL'UN GIDA TEDARİK ZİNCİRİ

**EĞİLİMLER,
SORUNLAR VE
ALTERNATİFLER**

GREENPEACE

**TÜRKİYE'NİN
GIDA VE TARIM SİSTEMİ
İSTANBUL'UN
GIDA TEDARİK ZİNCİRİ**

**EĞİLMELER,
SORUNLAR VE
ALTERNATİFLER**

Raporu hazırlayan:
Greenpeace Akdeniz

Yazarlar:
Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi
yerkure.org

Daha fazla bilgi için:
bilgi.tr@greenpeace.org

Greenpeace Akdeniz
Teşvikiye Mah.
Şakayık Sok. No:40/7
Nişantaşı/İstanbul
Tel: 0212 292 76 19/20

www.greenpeace.org/turkey

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	8
GİRİŞ	18
1. KÜRESEL TARIM, GIDA SİSTEMLERİ VE GIDA GÜVENCESİZLİĞİMİZ MONOKÜLTÜR HAKİMİYETİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ	23
2. GIDA TEDARİK SİSTEMLERİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME	30
3. TÜRKİYE'DE GIDANIN DURUMU VE TEDARİK SİSTEMLERİ	34
• TÜRKİYE'NİN MEYVE VE SEBZE TEDARİK SİSTEMİ	36
• TOPTAN TİCARET AKTÖRLERİ	38
• PERAKENDE TİCARET AKTÖRLERİ	38
• GIDA TEDARİK SİSTEMİNE DAİR YAŞANAN SÜREÇLER, DÖNÜŞEN İLİŞKİLER	40
4. İSTANBUL: TARIM ALANLARI, SANAYİSİZLEŞMEŞİ VE DENİZLERİ	46
5. İSTANBUL GIDA TEDARİK SİSTEMLERİ VE SINIRLARI	50
• SORUN ALANLARI	51
› HAL DIŞI TİCARET VE KÜÇÜK AKTÖRLER:	51
› EKOLOJİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SORUNLARI	52
› TOPTANCI HALİNİN ALTYAPI YETERSİZLİKLERİ	54
6. SONUÇ YERİNE: NE YAPMALI?	57
KAYNAKÇA	65
KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ	71

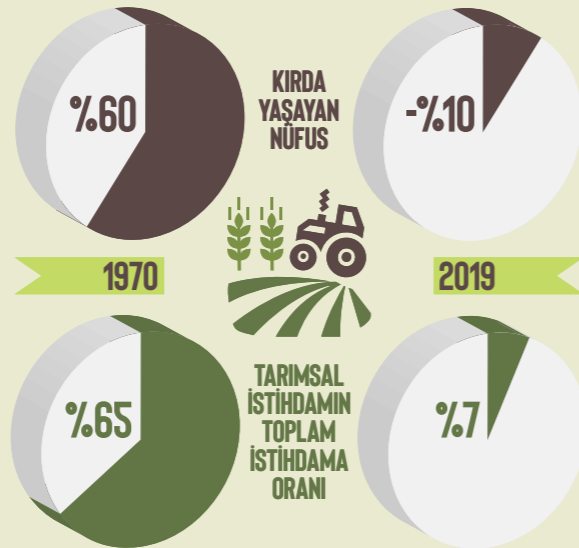
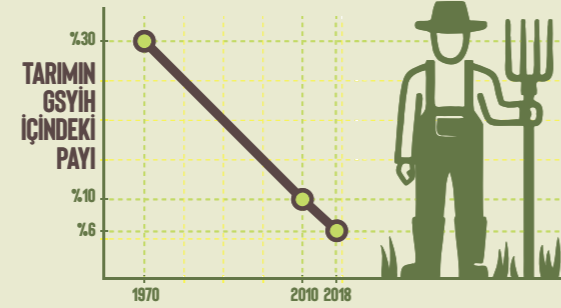
YÖNETİCİ ÖZETİ

2018 yılı Birleşmiş Milletler hesaplarına göre, dünyanın yüzde 55'i kentlerde yaşamaktadır ve bu oranın 2050 yılında yüzde 68'e yükseleceği tahmin edilmektedir (UN, 2019). Buna karşılık, 1950'lerden beri ekilebilir tarım alanlarının yüzde 35'i insan kaynaklı sebeplerle kullanılamaz hale gelmiş durumda (Gupta, 2019). Bu durum, kentli nüfusun gıda tedarikini ve dolayısıyla gıda güvencesini derinleşen bir sorun haline getirmektedir. Özellikle büyük kentler açısından sorun kronikleşmeden çözüm önerilerinin geliştirilmesi zorunlu görünmektedir. Bu rapor mevcut koşullar altında dünyada ve Türkiye'de gıda rejiminin durumunu ve gıda tedarik sisteminin temel sorunlarını değerlendirdikten sonra, Türkiye nüfusunun yüzde 18,4'ünün yaşadığı, dünyanın beşinci en kalabalık kenti olan İstanbul'un gıda tedarik sistemini incelemektedir. Mevcut gıda tedarik sisteminin sorunlarını ve sınırlılıkları tespit etmeyi amaçlayan bu rapor, geliştirilecek alternatif modellerin fizibilitesinin değerlendirilmesi için bir ilk adım niteliği de taşımaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de Tarım-Gıda Sistemi

Açlık yerkürenin en acil sorunlarından biri konumunda. OECD verilerine göre, 7,5 milyarlık dünya nüfusunun 800 milyonu yeterli besin bulamıyor. Bu sayıdan daha fazlası da dengesiz beslenmeyle dayalı aşırı kilo ve obezite gibi sağlık sorunları yaşıyor (OECD/FAO, 2019). Açlık ve sağlık sorunlarına ek olarak, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC, 2019) çalışmalarına göre küresel gıda sistemi, toplam sera gazı emisyonunun yüzde 25-30'undan sorumlu. İklim değişikliği üretimde azalma, fiyatlarda artış, beslenme değerinde azalma ve tedarik zincirinde aksamaya neden olacak ve gıda güvencesizliği artmaya devam edecek. Gıda üretiminin yanı sıra, giderek uzayan gıda tedarik zincirleri nedeniyle lojistik sektörünün sera gazı salımı da her yıl artmaktadır.

Bugün dünyada tarıma elverişli toprakların yüzde 90'ında, yani tarım yapılan toprakların 1,5 milyar hektarında, dış girdilere ve enerjiye bağımlı endüstriyel monokültür üretim yapılmaktadır. Bu yolla yapılan tarım biçimi agrobiyoçeşitliliği neredeyse ortadan kaldırmış durumda. Dünyada üretilen gıdanın yüzde 75'i, 12 bitki çeşidi ve 5 hayvan türünden oluşmaktadır (FAO, 2005). Tarım topraklarının azalması ve kentli nüfusun artmasıyla birlikte verimliliği artırmak amacıyla tarımda kullanılan kimyasallar, yani pestisitler ön plana çıkmakta. Bir avuç şirket, pestisit, gübre, tohum satışı gibi piyasalarda dünya ticaretinin yaklaşık yüzde 70'ini kontrol etmekteyken, tüketicilerin özgür seçim yapma olasılığı tamamen ortadan kalkmakta (Chemnitz vd. 2017);

üreticiler, tüketiciler ve dünyada yaşayan tüm canlılar gıda egemenliklerini bu tahakküm altında kaybetmektedirler.

Herkese yeterli gıdanın sağlanabilmesi için mevcut üretimi 2030 yılında bir buçuk katına, 2050 yılına kadar da iki katına çıkarmanın gerekli ve mümkün olduğu iddiaları 2008'den beri gündemde. Üretim iki katına çıksa bile, sera gazı emisyonları, su kaynaklarının kirlenmesi, biyoçeşitlilikteki kayıplar, toprak kaybı ve halk sağlığına ilişkin riskler hesaba katıldığında monokültür gıda üretimindeki maliyet beklenenin çok üstünde olacaktır.

Küresel eğilimlere paralel olarak Türkiye'de de tarımsal yapılar hızlı bir çözülme ile karşı karşıya. Tarımın GSYİH içindeki payı 1970'lerin başından 2000 yılına gelindiğinde yüzde 30'lardan yüzde 10 seviyelerine düşmüştü. 2000'ler boyunca tarımda yaşanan gelişmelerin neticesinde 2018 yılı itibarıyla bu oran yüzde 6'ya kadar geriledi. 1970'li yıllarda nüfusun yüzde 60'ı kırdaki yaşarken, bu oran 2019'da yüzde 10'un altına düştü. Aynı dönemde, tarımsal istihdamın toplam istihdama oranı yüzde 65'ten yüzde 7'ye kadar geriledi (TÜİK, 2019a; TÜİK 2019e).

Türkiye tarım topraklarını hızla kaybetmektedir. 1990'ların başında yüzölçümü 42 milyon hektar olan tarım alanları, 2018 yılı itibarıyla 38 milyon hektara geriledi (TÜİK, 2019b). Bağ, zeytin gibi uzun ömürlü bitkiler dahil toplam işlenen tarım alanı 2001'de 26 milyon 350 bin hektar iken 2018'de 23 milyon 185 bin hektara kadar düştü. Yani bu dönemde yüzde 12 oranında azalma yaşandı. Tarım alanları kaybının yanı sıra işlenmekte olan mevcut tarım alanlarında yaşanan düşüş, çiftçilerin tarımsal üretimden koptuğunu göstermekte. Yalnızca 2004-2018 arası uzun ömürlü bitki çeşitleri alanı hariç, toplam işlenen tarım alanı 23,8 milyon hektardan 19,7 milyon hektara geriledi. Aynı dönemde, Çiftçi Kayıt Sistemi'nde kayıtlı olan çiftçi sayısı 600 bin azalarak 2,7 milyondan 2,1 milyon seviyelerine geldi (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Tarımdaki çözümler tarım ve gıdada kendine yeterli olma halinin de aşınmasına sebep oldu. 1980-89 arasındaki 10 yıllık dönemde Türkiye tarım ürünleri dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama olarak yüzde 375 iken, son 10 yıllık dönemde bu oran yüzde 100 seviyesine düştü. Bu dönemde bazı yıllarda (2007-2008, 2010-2012 ve 2017) gıda maddeleri ve tarımsal hammadde ticaretinden oluşan tarım ürünleri dış ticareti açık verdi. Son yıllarda artan gıda fiyatlarına karşı gıda enflasyonu ile mücadele etmek amacıyla arz açığı olan bazı tarım ürünleri ve gıdalarda yapılan ithalat uygulamaları, tarım üretiminde yapısal sorunların çözülmemişine bağlı olarak kalıcı hale gelme riski

taşımaktadır. Ayrıca, iklim değişikliğinin tarımsal üretime, her geçen gün şiddeti artan olumsuz etkilerini düşündüğümüzde, manzara daha karanlık hale gelmektedir. Temel gıda ürünlerinde kendine yeterliliğin kaybı ve ithalata bağımlılık, yarattığı finansal sorunların yanı sıra, mevcut ve gelecek nesilleri de gıda güvencesizliğine sürüklemektedir.

İstanbul Gıda Tedarik Sistemi ve Sınırları

16 milyona yaklaşan nüfusuyla Avrupa'nın en kalabalık kenti olan İstanbul, tepeleri, vadileri ve sulak havzaları ile birlikte 480.577 hektarlık bir alanı kaplamakta. Kuzey ormanları şehrin yeşil alanlarının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır. İstanbul'da, uzun ömürlü bitkilerin kapladığı alanlar da dahil, toplam işlenen tarım alanları 72.333 hektar.

2011 yılı Nisan ayında duyurulan Kanal İstanbul Çevre Düzeni Planı, Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Kuzey Çevre Yolu gibi müdahaleleri içeren Kuzey Projeleri'nin önemli bölümü, daha önceki planlarda "Ekolojik Koridor" olarak tanımlanan bölge içerisinde yer almaktadır. Bu müdahale, doğu-batı ekseninde büyüme olanağını yok ederek, İstanbul'un su havzaları ve orman alanlarını kentleşmeye açık İstanbul'un kuzeyindeki kırsal yapıyı ve bu yapının kurduğu ilişkileri dönüştürdü. Bugün gelinen noktada, İstanbul'un kuzey bölgesinde yer alan ormanlık alanlar, tarım alanları, kıyı kuşağı ve su havzaları korunamamış

durumda. Göçlerin etkisi ve nüfus artışıyla birlikte kent ekolojik alanlara doğru genişlemekte. Şehrin çevresindeki Silivri, Beykoz, Şile ve Ümraniye gibi tarım alanlarıyla ün yapmış bölgelerde de inşaatlaşma yoğun biçimde devam etmektedir.

Mevcut düzenlemeye göre, halen Türkiye’de gıda tedarikinin ve ticaretinin merkezinde belediyelerin yetkisinde yer alan toptancı halleri bulunmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi yetkisinde Bayrampaşa ve Ataşehir halleri bulunmaktadır. Bayrampaşa hali 571 komisyoncu yazıhanesiyle Avrupa’nın en büyük hallerinden birisi iken, Ataşehir halinde 193 komisyoncu bulunmaktadır.

İstanbul tedarik sistemine ilişkin sorun alanları ekolojik sürdürülebilirlik, kurumsal ve altyapıya dair sınırlılıklar ve aktörler arasındaki güç dengesizliği gibi üç temel odak etrafında toplanmaktadır.

2018 yılı içinde Bayrampaşa haline ürün getiren toplam araç sayısının 187.914, Ataşehir haline ürün getiren toplam araç sayısının ise 104.009 olduğu bilinmektedir. İstanbul Bayrampaşa haline giriş yapan kamyonlar geldikleri illere göre yılda 101 milyon km kat etmekte. Aynı il dağılımına sahip olduğu varsayılarak aynı yöntemle Ataşehir haline gelen araçların kat ettiği mesafe de eklendiğinde toplam yaklaşık 158 milyon kilometrelik bir yol ortaya çıkmaktadır. Karayolu taşımacılık operasyonlarında ortalama kilometre başına 652 gram CO2 salım yapıldığı kabul edildiğinde, İstanbul’da belediye denetimindeki iki meyve sebze haline Türkiye’nin farklı şehirlerinden gelen ürünlerin taşımacılığı için 2018 yılında toplam yaklaşık 100 kiloton CO2 salınmıştır. Bu rakam 17 bin 439 evin bir yıllık elektrik tüketimine tekabül etmektedir. Bu rakamlar gösteriyor ki, İstanbul meyve sebze tedarikinin merkezinde bulunan kamyon taşımacılığının çevresel etkilerinin azaltılması ve alternatif stratejiler üretilmesi son derece acildir.

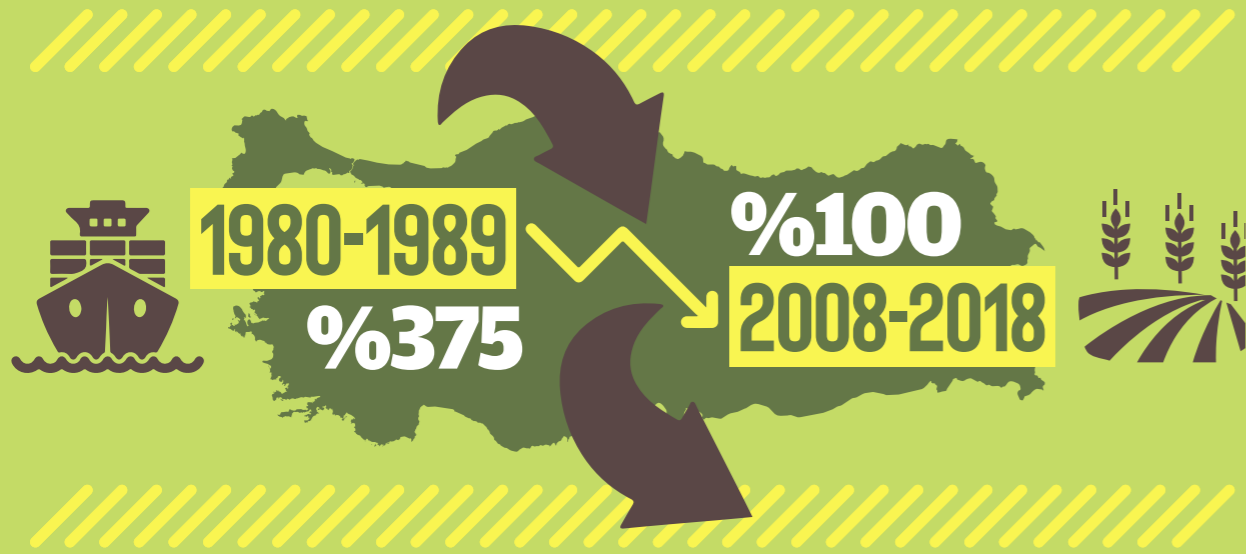
Mevcut tedarik sisteminin sürdürülebilirliğine ilişkin önemli bir sorun da, İstanbul toptancı hallerinin depolama, laboratuvar ve atık yönetimine dair sınırlılıklarıdır. Bayrampaşa toptancı hali şu anda İstanbul’un ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin, bu denli büyük bir halde olması zorunlu olan soğuk zincir sistemi bulunmamaktadır. Tasnifleme ve paketleme tesislerinin eksikliği ve gelen ürünlerden alınan örnekler üzerinde tetkiklerin yapıldığı laboratuvar olanaklarının yetersizliği Bayrampaşa halinde yapılan saha çalışması sırasında dikkat çeken sorunlar olarak gözlemlenmiştir.

Kayıp ve atık konusu da yine halin diğer eksiklikleri arasındadır. FAO kaynaklarına göre, tüm dünyada üretilen tarımsal ürünlerin üçte biri zayıf olmaktadır (Goodwin, 2019). Türkiye’de yapılan istatistik analizleri mevcut durumda tarladan çıkan ürünün yüzde 25’inin zayıf olduğu yönünde bulgular içermektedir. Bu zayıf oranı büyük bir ekonomik kayıp anlamına gelmektedir.

Tüm Türkiye için geçerli olan küçük esnafın zincir marketler karşısındaki savunmasız durumu İstanbul için daha büyük bir sorun olarak belirlemektedir. Sayıları gittikçe azalan manavların yerini zincir mağazalar almaktadır. Son on yılda, A101, Bim, Şok gibi indirimli marketlerin yeni mağaza açmak hususundaki agresif politikalarının da etkisiyle, gıda perakendeciliği sektöründe faaliyet gösteren zincir marketlerin sayısının üç katına çıktığı ve bununla beraber zincir marketlerin perakende piyasasındaki pazar payının geleneksel aktörler olan bakkallar, manavlar ve kasaplar aleyhine yüzde 40’a yükseldiği tahmin edilmektedir (Vakıf Yatırım, 2018).

Ne yapmalı?

Tedarik sisteminin zayıf halkaları olan üreticilerin ve tüketicilerin yanı sıra küçük ölçekli esnafın da karşı karşıya olduğu sorunların çözümü için mikro, mezo ve makro düzeylerde, kısa, orta ve uzun vadede sonuç verecek kamu politikası değişiklikleri gereklidir.

TÜRKİYE TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİNDE İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI

İstanbul Bayrampaşa ve Ataşehir haline Türkiye'nin farklı şehirlerinden gelen ürünlerin taşımacılığı için 2018 yılında salınan CO₂ miktarı

100 KİLOTON CO₂

17.439 EVİN BİR YILLIK ELEKTRİK TÜKETİMİNE TEKABÜL ETMEKTEDİR.

Üretici pazarları kurulmalı ve desteklenmelidir:

Üreticilerin doğrudan tüketiciyle buluştuğu "üretici pazarları"nın kurulması ve pazara erişim mekanizmalarının geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Üretici pazarları tüketicileri doğrudan bilgilendirir ve gıda egemenliğinin tesisine katkıda bulunur. Tarımsal üretimde üretici-tüketici arasındaki mesafeyi kısaltmak yalnızca ekonomik olarak değil, ekolojik ve sosyolojik olarak da sağlıklı bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır.

Greenpeace Akdeniz, belediyelerden ürünün tarladan sofraya uzanan yolculuğunda araçları ortadan kaldırarak hem üreticinin emeğinin karşılığını alacağı hem de tüketicinin daha sağlıklı gıdaya ulaşmasını sağlayacak üretici pazarları kurmasını talep etmektedir. Böylece şehirlerde tüketicilerin yeniden üretimle ilişkisinin kurulmasını, üreticilerin refaha erişmesini ve aynı zamanda iklim değişikliğiyle mücadelede ekolojik tarım uygulamalarının yaygınlaşmasını hedeflemektedir. Belediyeler öncelikle üretici pazar alanlarını oluşturmak, ürünlerin nakliyesini kolaylaştırmak, genel organizasyonu üstlenmek, üretici ve tüketicileri bilgilendirmekle yükümlü olacaktır. Dahası mevcut durumda pestisit kalıntı denetlemesi Tarım Bakanlığı'na bağlı il ve ilçe müdürlüklerinin sorumluluğunda, ancak belediyelerden talebimiz bu sürecin takibini yapmaları ve denetimlerin sürekliliğini sağlamalarıdır. Belediyelerin pestisit kalıntı analizi konusunda önlerinde hiçbir yasal engel bulunmamasından ötürü denetim takibi yapmalarını ya da bizzat üstlenmelerini beklemek vatandaşların en doğal hakkıdır. ■

Diğer çözümler:

- Bağımsız ve demokratik bilgi üretmeli ve paylaşılmalıdır
- Karar alma mekanizmalarına katılım desteklenmelidir
- Gıda atık ve kaybı azaltılmalıdır
- Üreticiye yönelik destekler geliştirilmeli ve üretici örgütleri desteklenmelidir
- Yeni finansal destek mekanizmalarıyla üreticiler borç yükünden kurtarılmalıdır
- İnovasyona (yeniliğe) destek verilmelidir
- Üreticilerin yerel, bölgesel ve ulusal pazara erişebilmeleri için alternatif pazarlama olanakları oluşturulmalı ve desteklenmelidir
- Coğrafi işaretlendirme uygulaması ile yerel üreticiye rekabet gücü kazandırılmalıdır
- Kimyasal künyesiyle kimyasalların kullanımı zamanla azaltılarak, ortadan kaldırılmalıdır
- Karbon ayak izi künyesiyle tedarik zincirleri üreticiler lehine kırılmalıdır
- Kolektif kent bahçeleri yeşertilmelidir
- Tüm alternatiflerin değerlendirileceği ve eylem planının kararlaştırılacağı Kent Gıda Konseyleri kurulmalıdır

GİRİŞ

Kent nüfusu giderek artar, kırsal nüfus giderek azalırken tarım alanlarının tasfiyesi devam etmekte. 2018 yılı Birleşmiş Milletler hesaplarına göre, dünyanın yüzde 55'i halen kentlerde yaşamaktadır. Bu oranın 2050 yılında yüzde 68'e yükseleceği tahmin edilmektedir (UN, 2019). Diğer yandan, 1950'lerden beri ekilebilir tarım alanlarının yüzde 35'i insan kaynaklı sebeple kullanılamaz hale gelmiş durumda (Gupta, 2019). Bu durum kentli nüfus için gıda tedarikini ve dolaşısıyla gıda güvencesini derinleşen bir sorun haline getirmekte. Özellikle büyük kentler açısından sorun kronikleşmeden çözüm önerilerinin geliştirilmesi zorunlu görünmektedir. Bu rapor, mevcut koşullar altında dünyada ve Türkiye'de gıda rejiminin durumunu ve gıda tedarik sisteminin temel sorunlarını değerlendirdikten sonra, bu pencereden bir bakışla, Türkiye nüfusunun yüzde 18,4'ünün yaşadığı, dünyanın beşinci büyük metropolü olan İstanbul'un gıda tedarik sistemini incelemektedir. Mevcut gıda tedarik

sisteminin sorunlarını ve sınırlılıkları tespit etmeyi amaçlayan bu rapor, geliştirilecek alternatif modellerin fizibilitesinin değerlendirilmesi için de bir ilk adım niteliğindedir.

Rapor, altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, küresel gıda sisteminin temel sorunlarının genel bir tartışması; ikinci bölümde gıda tedarik sistemlerine ilişkin kuramsal yaklaşımların kısa bir değerlendirmesi yapılmakta; üçüncü bölümde Türkiye'de gıda ve gıda tedarik sisteminin durumu değerlendirilmekte ve dördüncü bölümde İstanbul'da tarım topraklarının durumu tarihsel bir bakışla ele alınmaktadır. Beşinci bölüm, önceki bölümlerin ışığında İstanbul'un gıda sisteminin dönüşümü ve gıda tedarik sisteminin genel haritası çıkarıldıktan sonra İstanbul'a dair sorun alanlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu tartışmanın ardından sonuç bölümünde İstanbul için alternatif gıda tedarik sistemlerine ilişkin geliştirilmiş öneriler listelenmektedir. ■

1. KÜRESEL TARIM, GIDA SİSTEMLERİ VE GIDA GÜVENCESİZLİĞİMİZ

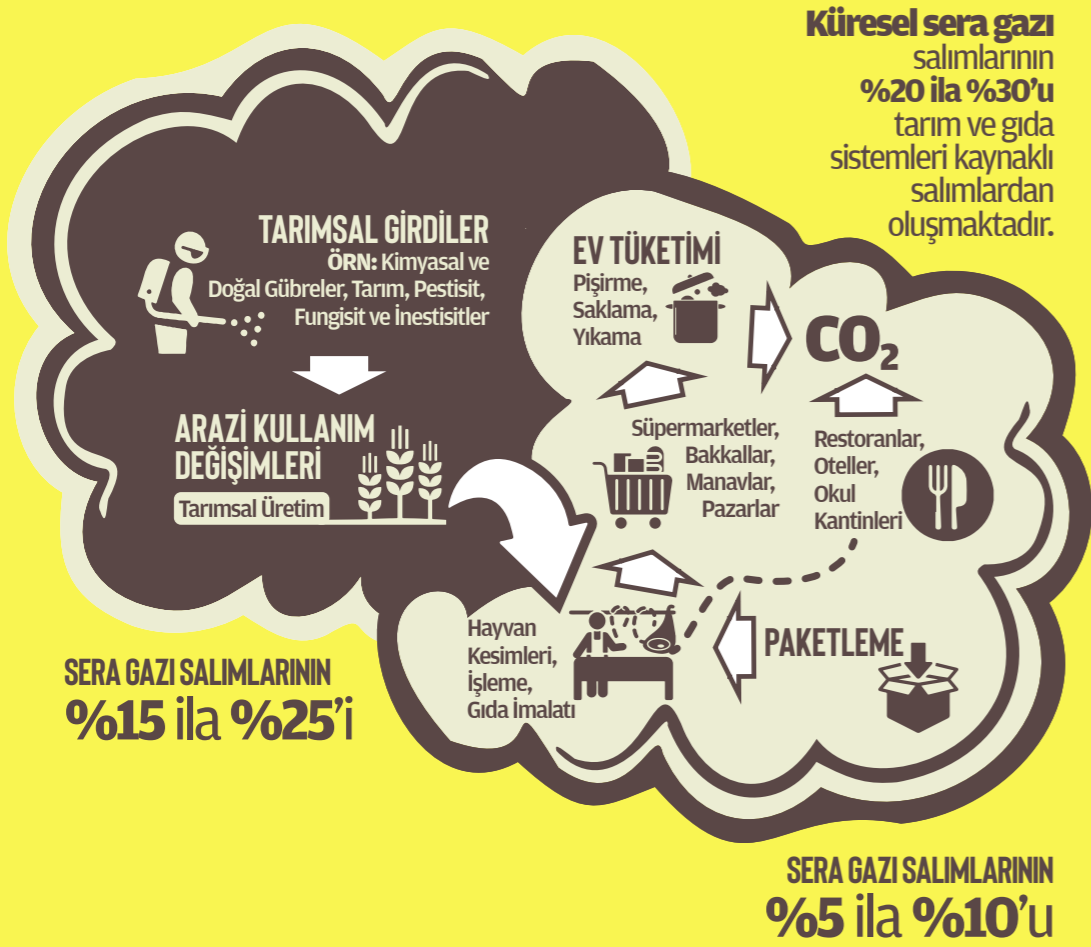
Tüm dünyadaki gıda ve tarım sistemleri sürdürülebilirlikle ilgili zorluklarla karşı karşıyadır (FAO, 2017; IPES-Food, 2016). Küresel gıda sistemi, toplam küresel emisyonun yüzde 25-30'undan sorumludur. Özellikle endüstriyel sığır, pirinç yetiştiriciliği ve gübre kullanımı bu emisyonların temel kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır (IPCC, 2019). Tüm dünyadaki gıda ve tarım sistemleri, çevresel bozulma, küçük üreticilerin geçim sıkıntısı, sosyo-ekonomik eşitsizlikler, halk sağlığına yönelik tehditler ve gıda güvencesizliği gibi birçok olumsuzluğa yol açmaktadır. Bu sorunların birçoğu girdi-yoğun monokültür üretim biçimiyle ve tarım topraklarını -örneğin yem bitkisi ve palm yağı gibi- işgal eden 'endüstriyel tarım'la ilişkilidir (IPES-Food, 2018).

Yerküre, birbiriyle içsel ilişkili ekonomik, finansal, enerji, ekolojik ve sosyal diye sıralayabileceğimiz çoklu krizlerle karşı karşıya. Bu sorunların ciddiyeti ve birbiriyle ilişkileri göz önüne alındığında, biyoçeşitlilik, iklim değişikliği ve küçük ölçekli çiftçilerin üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak gıda ve tarım sistemlerine ilişkin bütüncül bir bakış olmadan mümkün değildir (IPES-Food, 2017, 2016). Gıda güvencesizliği ve iklim değişikliğinin tarım üzerinde yarattığı sorunlar oldukça ciddi düzeydedir. Öte yandan, konvansiyonel tarım uygulamaları da karşı karşıya olduğumuz ekolojik krize ve özellikle de iklim değişikliğine olumsuz yönde etki etmektedir (Third World Network ve SOCLA, 2015).

Küresel gıda üretim sistemi, tarımın sürdürülemez uygulamalarıyla yapılması nedeniyle iflas etmenin eşiğinde. Açlık yerkürenin en

acil sorunlarından biri konumunda. 7,5 milyarlık dünya nüfusunun 800 milyonu yeterli besin bulamamakta. Bu sayıdan daha fazlası da dengesiz beslenmeye dayalı aşırı kilo ve obezite gibi sağlık sorunları yaşamakta (OECD/FAO, 2019). Diğer yandan, hakim kalkınma politikaları, özellikle kentlerde nüfusun yoğunlaşmasına ve buna bağlı olarak kentin tüketim taleplerinin artmasına sebep olmakta. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) İklim Değişikliği ve Arazi Özel Raporu'na (SRCCCL) göre, iklim değişikliği üretimde azalma, fiyatlarda artış, beslenme değerinde azalma ve tedarik zincirinde aksamaya neden olacak ve gıda güvencesizliği gün geçtikçe artmaya devam edecektir. Aynı rapora göre, bazı beslenme tercihleri daha fazla toprağa, sadece suya ihtiyaç duymakta ve diğer tercihlere göre daha fazla ısı tutan gazların salımına neden olmaktadır. Rapor, beslenme biçimindeki değişikliğe dikkat çekerek, kaba taneli tahıllar, kuru baklagiller, meyve ve sebze gibi bitki temelli gıdaları ön plana çıkaran dengeli beslenme ve düşük sera gazı salım sistemleri içerisinde üretilen hayvan kaynaklı gıdaların iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliğini sınırlandırmada önemli fırsatlar sunduğuna vurgu yapmaktadır (IPCC, 2019).

Gıda üretiminin yanı sıra gıda ticaretinin ve tedarikinin de iklimsel etkilerinin değerlendirilmesi önemli. Giderek uzayan gıda tedarik zincirleri nedeniyle lojistik sektörünün sera gazı salımı her yıl artmaktadır. 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayan makineleşme, tarımda kimyasalların kullanılmaya başlanması, deniz ve kara taşımacılığındaki yenilikler, muhafaza ve depolama tekniklerinin gelişmesi ticaret ilişkilerini güçlenmesine olanak verdi, uluslararası

ŞEKİL 1. TARIM VE GIDA SİSTEMLERİNİN KÜRESEL SERA GAZI SALIMI

Kaynak: FCRN (2015). Food Source Chapter 3, Food Systems and Greenhouse Gas Emissions, 4.

ticaret anlaşmaları da bu süreçte düzenleyici rol oynadı. Gıda tedarik zinciri boyunca şirketler büyümekte ve birleşmektedir. Çokuluslu tarım-gıda şirketlerinin neoliberal dönemde eriştiği gücün boyutları çok çarpıcı. Bugün gelinen noktada küçük üretici, tarımsal makine alanında üç şirketin (Deere, CNH Industrial AGCO); tarım kimyasalları alanında dört şirketin (Bayer, Corteva Agriscience, Syngenta, BASF); gıda üretimi alanında başını Nestle, JBS, Karft-Heinz, Danone ve Unilever gibi isimlerin çektiği 50 şirketin; ürünlerin ticaretinde ve pazarlamasında ise az sayıda süpermarket zincirinin (Wal-Mart, CostCo, Tesco, Carrefour, Metro, vb.) kaskacında (Chemnitz vd., 2017). Tohum alanında en büyük dört şirket, dünya pazarının yüzde 67'sini, pestisit alanında en büyük dört şirket de dünya pazarının yüzde 70'ini kontrol etmektedir (ETC Group, 2018: 4). Bu oligopolistik piyasa koşullarında üreticiler ve çokuluslu şirketler arasındaki eşitsiz güç ilişkisi, üreticilerin süreç üzerindeki kontrolünü tamamen kaybetmesine neden olmaktadır.

Metropoller gıda güvencesizliğinin en riskli hale geldiği yerleşim alanları. Bu yerleşimler, hem kendi kendine yetmeyen

bir gıda sistemi içinde, hem de çevrelerindeki tarımsal üretim yapan kırsal alanlarda gıda güvencesizliğine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, dünya çapında süregelen kentleşme ve metropollerin büyümesi konusunda kentsel direnç ve ekolojik ayak izi tartışmaları gittikçe artan bir öneme sahip olmaya başlamaktadır (Meerow vd., 2016; Wackernagel vd., 2006). Enerji, su ve diğer doğal varlıklardaki çöküşün yanında, kentsel gıda güvencesi anlamında güvenilir gıda tedariki ve bölgesel kendine yeterli büyük önem kazanmaktadır (Dubbeling vd., 2009; Grewal ve Grewal, 2012; Pothukuchi ve Kaufman, 1999). Özellikle, kentsel tüketimin bağlı bulunduğu kent çevrelerinde ve kırsal tarımsal alanlarda yapılan tarımsal üretimle yakından ilişkili olmasının önemi gün geçtikçe daha fazla kavranır oldu (Piore vd., 2011; Sali vd., 2014; Zasada, 2012). Gıda tedarikindeki kayıplar ve atığın önemi ortaya çıktı ve dolayısıyla gıda sistemleri verimliliğinde bir artış sağlanabileceği ve talep edilen gıda miktarında düşüş yaşanabileceği konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğuna da inanç arttı (Buzby ve Hyman, 2012; EC, 2010; FAO, 2011). Tarımsal topraklar, toprak gaspı, arazi bütünleştirilmesi, tarım toprakla-

TARIMDA MONOKÜLTÜR HAKİMİYETİ

Tohum alanında en büyük dört şirket dünya pazarının %67'sini Pestisit alanında en büyük dört şirket dünya pazarının %70'ini kontrol ediyor.

rının konsantrasyonu ve kamulaştırma gibi başka toprak kullanımı talepleri karşısında büyük bir baskı altında. Bu koşullarda, entegre metropol gıda sistemlerinin ve buna bağlı olarak oluşturulacak gıda ve tarım politikalarının ve planlarının kentsel ekolojik ayak izini azaltma potansiyeli zayıf görünmektedir. Bu durumun sürdürülebilir, ekolojik, agro-ekolojik tarımın güçlendirilmesi ve tedarik zincirinin düzenlenmesiyle ve kentsel nüfusun beslenme biçiminin ve tüketim kalıplarının bu yönde değişmesiyle çözüme kavuşacağı yönünde çalışmalar mevcut (Zasada vd., 2019).

Monokültür Hakimiyetinin Sürdürülebilirliğe Etkisi

1960'lı yıllardan itibaren sanayileşmenin etkisiyle tarım topraklarının kaybedilmesine paralel olarak verimlilik tartışmaları başladı. Verimlilik sorununun çözümüne dair piyasa yönelimli hakim yaklaşımlar tarafından suyun, enerjinin ve kimyasalların daha fazla kullanıldığı, sonuçta doğanın daha fazla tahrip edildiği monokültür uygulamaları çözüm olarak sunuldu. 1960'lardan itibaren başlayan ve dünya tarımında yüksek tane verimini amaçlayan tarımsal üretim biçiminin değişmesi sürecini ifade eden "Yeşil Devrim" üç varsayım üzerine kurulmuştu: Her zaman bol ve ucuz enerji kaynağı vardır; iklim istikrarlı, kararlı ve değişmezdir; su kaynakları sınırsızdır.¹

Günümüzde aynı üretkenliğe dayalı söylem devam etmektedir. 2030 yılında üretimi bir buçuk katına, 2050 yılına kadar da iki katına çıkarmanın gerekli ve mümkün olduğu iddiaları 2008'den beri gündemde.² Üretim iki katına çıksa bile, sera gazı emis-

yonları, su kaynaklarının kirletilmesi, biyoçeşitlilikteki kayıplar, toprak kaybı ve halk sağlığına ilişkin riskler hesaba katıldığında monokültür gıda üretimindeki maliyet beklenenin çok üstünde olacaktır. Monokültür ekim yapılan çeşit ve türler tarım zararlıları, hastalıklar ve iklim değişikliği karşısında son derece kırılgan durumda. Kırılganlıklarının yanında, genetik homojenlik üzerine kurulu tarımın barındırdığı "İrlanda Büyük Kıtlığı"ndaki gibi tehlikeler göze alınamayacak kadar büyük.³

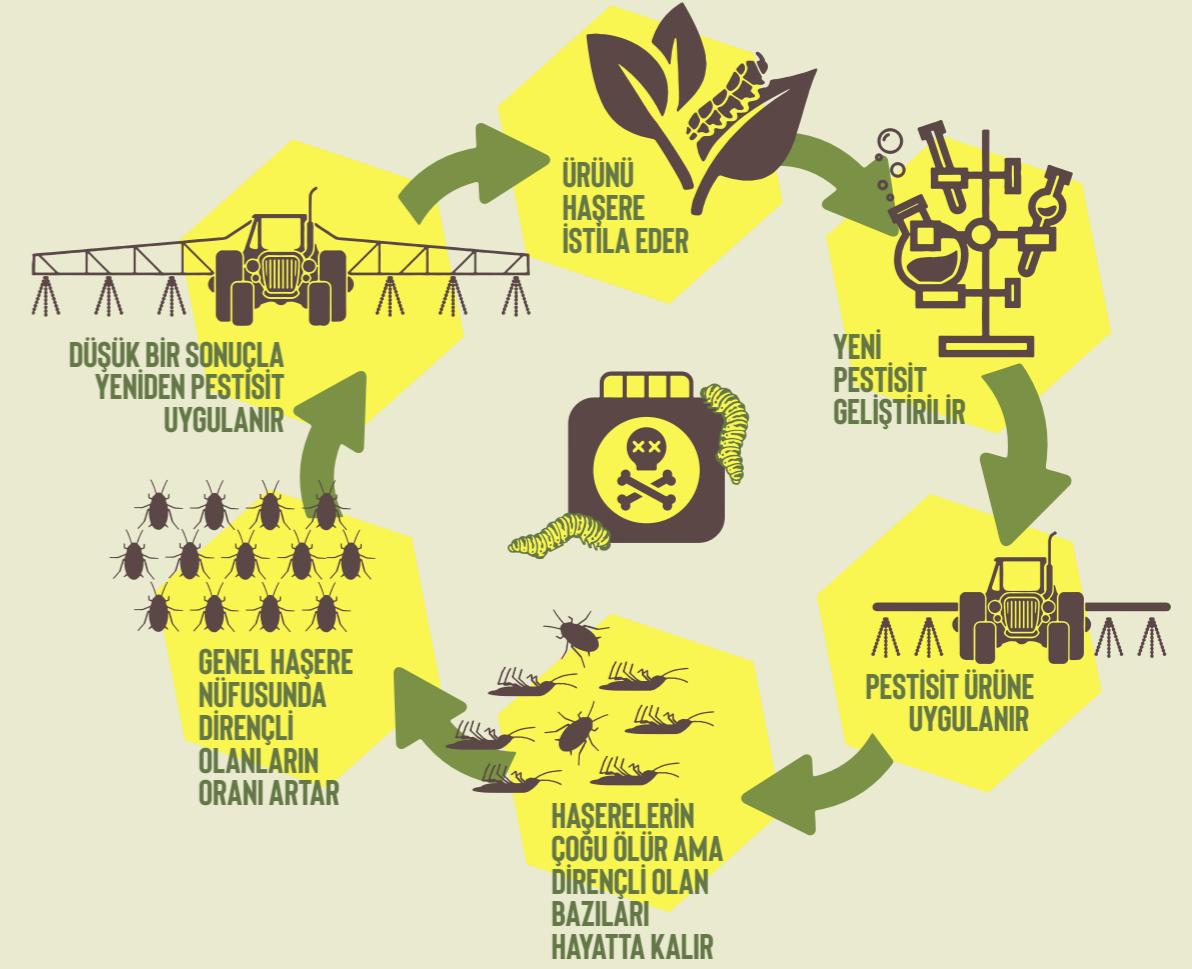
Bugün dünyada tarıma elverişli toprakların yüzde 90'ında, yani tarım yapılan toprakların 1,5 milyar hektarında, dış girdilere ve enerjiye bağımlı endüstriyel monokültür üretim yapılmaktadır. Bu yolla yapılan tarım biçimi agrobiyoçeşitliliği neredeyse ortadan kaldırmış durumda. Günümüzde, dünyada üretilen gıdanın yüzde 75'i 12 bitki çeşidi ve 5 hayvan türünden oluşmaktadır (FAO, 2005). Tarım topraklarının azalması ve kentli nüfusun artmasıyla birlikte verimliliği artırmak amacıyla gıda kimyasalları ön plana çıkarılmaktadır. Tarım kimyasalları alanında yukarıda bahsi geçen çok uluslu şirketlerin tarımsal üretimdeki kontrolünün artması halk sağlığını tehdit edecek boyutlara ulaşabilir. Gıda egemenliğinin, sağlıklı olduğu kadar doğaya ve yerel kültürlerle uyumlu yöntemlerle gıda üretme ve bu gıda ürünlerine ulaşma hakkı olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Dahası, gıda egemenliği yeterli gıdaya erişim hakkı çerçevesinde gıda üretiminin ve genel olarak tarım sisteminin temel dinamiklerini belirleme hakkını da içerecek biçimde, temel insan hakkı olarak tanımlanmalıdır.⁴

¹ Yeşil devrim konusunda ayrıntılı değerlendirme için bkz. Patel, 2012.

² Gerekli olduğu iddialarının kaynağı Birleşmiş Milletler bünyesinde Haziran 2008'de yapılan bir toplantıya dayanıyor (Soil Association, 2010: 4). Bu iddia daha sonra dünyanın en büyük tohum ve kimyasal girdi şirketi tarafından benimsenip, mümkün olduğu iddiasıyla desteklendi. Konuya ilişkin Bayer raporu için Bkz. <https://www.bayer.com/en/sustainable-agriculture-for-the-future.aspx>.

³ Büyük Kıtlık veya Büyük Açlık diye de adlandırılan ve İrlanda'da toplu açlık ve hastalıkların yaşandığı 1845-1849 yılları arasındaki döneme verilen isimdir. 1800'lerde İrlanda'da karşılaşılan beslenmeyle ilgili sorun "lumpers" denen bir çeşit patates ekimi ile çözülmek istendi. Patatesler vejetatif olarak çoğaltılabildiğinden, ekimi yapılan tüm patatesler genetik olarak birbirleriyle aynı klonlardır. Bu çeşit, bir süre ülke halkını besledi ancak genetik çeşitlilik açısından zayıf olan bu patates, iklim koşulları, toprağın yapısı, vb. değiştiğinde 1840 yılında patatesten rastlanan bir hastalık sonucunda ekilmiş tüm patatesler kaybedildi. O yıllarda yaşanan kıtlık ve açlık sonucu bir milyon insan öldü ve bir milyon insan İrlanda'yı terk ederek başka ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Ada'nın toplam nüfusu yüzde 20-25 oranında azaldı (Kinealy, 1994, XV; 357).

⁴ Yeterli gıdaya erişim hakkı (the right to adequate food) 1948 yılında Evrensel İnsan Hakları Beyannameğine girdi. FAO'nun gıda egemenliği konusundaki hak

Ancak tarımsal ürünler piyasasına hakim bir avuç şirket dünya ticaretinin yaklaşık yüzde 70'ini kontrol etmekteyken, tüketicilerin özgür seçim yapma olasılığı tamamen ortadan kalkmakta⁵; üreticiler, tüketiciler ve dünyada yaşayan tüm canlılar gıda egemenliklerini bu tahakküm altında kaybetmektedirler.

Konvansiyonel tarım aynı zamanda sürdürülebilirlik sorununu gündeme getirmektedir. Konvansiyonel tarımda kimyasal böcek öldürücü (insektisit), ot öldürücü (herbisit) ve sentetik gübre kullanılmaktadır. Halbuki, bu kimyasallar böceklerin ve yabancı otların direnç geliştirmesi ve yeni duruma uyum sağlaması nedeniyle zamanla etkilerini yitirmektedirler. Sonuçta, "pestisit çarkı (*pesticide treadmill*)" diye adlandırılan sürekli yeni pestisitlerin geliştirilmesi ve her seferinde daha fazla miktarda pestisit kullanılması süreci yaşanmaktadır. Üstelik artan kimyasal kullanımı sebebiyle üretim miktarında kaydedilen artış, sentetik gübrelerin kullanımının ertesinde bir süre sonra hızla düşüşe geçmektedir.⁶

Monokültür tarımın olumsuz etkileri su kaynaklarına ve su ürünlerine kadar ulaşmaktadır. Denizlerden elde edilen su ürünleri

tıpkı bitkisel ve hayvansal ürünler gibi insanların beslenmesi için önemli ve değerli bir besin kaynağıdır. Ancak, toprak, yer altı ve yer üstü suları gibi denizler de hızlı bir kirlenmeyle karşı karşıya. Denizlerde ölü bölgeler oluşmuş durumda. Tarımsal girdilerde nitrojen ve fosfor kullanımının artmasına bağlı olarak nehirlere, ırmaklara ve yer altı sularına sızan nitrojen ve fosfatın (ötrofikasyon) denizlere ulaşarak bu ölü bölgelerin oluşmasına katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bu da yosun oluşumunu artırarak denizlerdeki oksijen miktarını azaltmaktadır. Sonuç olarak, zararlı kimyasalların kullanıldığı tarımsal üretime verilen destek, sürdürülebilir ve yaşanabilir bir gelecek önündeki en büyük engellerden biri olarak durmaktadır (IPBES, 2018).

Monokültür dışı arazi yönetimi, bir yandan gıda atığını önleyen, diğer yandan dengeli beslenmeyi sağlayan, ormansızlaştırmayı durdurup ekosistem onarımını güçlendiren bir yöntemdir. Bu bakımdan bu yöntem yerkürenin karşı karşıya olduğu yukarıda bahsi geçen krizlerin çözümü için önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir (IPCC, 2019). Dolayısıyla, küçük üreticilik ve ekolojik tarım monokültürün yerini aldığı ölçüde yerkürenin karşı karşıya kaldığı sorunlara çözüm bulunabilir. ■

temelli yaklaşımı için bkz. <http://www.fao.org/policy-support/policy-themes/right-to-food/en/>

⁵ Küresel ölçekte ham halde ticareti yapılan tarımsal ürünlerin başında buğday, mısır ve soya geliyor. Şeker, palm yağı ve pirinç ise işlem gören ürünler arasında en çok ticarete konu olan ürünler. Bu ürünlerin küresel ticaretinde dört ulusötesi şirket (Archer Daniels Midland, Bunge, Cargill ve Louis Dreyfus) yüzde 70'lik bir piyasa payına sahip (Chemnitz vd. 2017).

⁶ Pestisit çarkına ilişkin kapsamlı kaynak için bkz. <http://www.panna.org/gmos-pesticides-profit/pesticide-treadmill>

2. GIDA TEDARİK SİSTEMLERİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

1990'ların ortalarında yerel, bölgesel ve küresel ilişkilerin geliştirilmesi ile büyüyecek uluslararası ticaretin az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına olumlu yönde etki edeceği iddiası öne çıktı. Devletlerin de bu ticaret ilişkilerini destekleyici teşvik politikaları izlemesi önerildi. Küresel tedarik zinciri ve değer zinciri bu bağlamda ana akım kalkınma tartışmalarının merkezine oturdu.

Tedarik zinciri analizi bir ürünün ya da hizmetin üretiminden tüketimine ve hatta geri dönüşümüne kadar ilerleyen süreçte çeşitli ilişkiler ağı içinde birbirlerine nasıl bağlandığını, yönetildiğini analiz eder (Tablot, 2009). Tedarik zincirine benzer biçimde gelişen değer zinciri çalışmalarında tedarikin her aşamasında bir katma değer yarattığı kabul edilir. Bu ön kabülden hareketle, ürünün üreticisinden nihai tüketicisine ulaştırılması ve tüketimin ardından atık yönetime kadar her aşamada aktörlerin ürüne veya hizmete kattığı değer hesap edilir (Womack ve Jones, 1996).

Talbot (2009), her ürünün, hizmetin kendine has özelliği nedeniyle tedarik zincirlerinin organizasyonu ve yönetimi aşamalarında ortaya çıkan farklılıklar olacağını vurgular. Tarımsal ürünlerin tedarik zinciri üretim öncesinden tüketim sonrasına kadar şu halkalardan oluşur: Üretim öncesi süreç hem toprağın bakımı ve kullanımını hem de tohum tedarikini içerir. Üretim süreci yine su, gübre ve ilaçlama gibi girdileri kapsar. Üretim ile üretim sonrasının kesiştiği an hasattır. Pazarlama süreci (toptan-perakende) sa-

tı, paketlenme, muhafaza ve lojistik faaliyetlerini içerir. Tüketimin ardından ürünün geri dönüşüm aşaması zincirin son halkasıdır.

Ancak bu zincirin halkaları arasındaki ilişkilerin daha detaylı analizi gereklidir. Bu amaçla Friedland (2001) tedarik zinciri analizinin odağını genişleterek sekiz temel alan tanımlar:

1. Üretim pratikleri
2. Üretici örgütleri
3. Üretim ilişkileri (emek piyasası)
4. Bilimsel yöntem ve tekniklerin üretim ve uygulaması
5. Piyasa ve dağıtım ağları
6. Ölçek ve sektörel örgütlenme
7. Ürüne verilen devlet destekleri
8. Tüketim kültürü (meta kültürü)

Talbot (2009) ise benzer bir amaçla, zincir içindeki düğüm noktalarının farklı aktörler (yerel ve ulusal kurumlar, küresel kurumlar, sivil toplum kuruluşları, çokuluslu şirketler, üretici ya da tüketici kooperatifleri) arasında ortaya çıkan dayanışma ve çatışma ilişkilerinin analize dahil edilmesini önerir. Bu ekseninde, tedarik zincirlerinin dünyadaki yoksulluğu ve eşitsizliği nasıl yeniden ürettiğini inceleyen önemli çalışmalar mevcuttur (Barrientos vd., 2011; Gereffi ve Koreniewicz, 1994; Phillips vd., 2014).

Tedarik zinciri analizi zincirin değerlendirmesini üretimden başlayarak yaparken, Fine ve Leopold'un (1993) çerçevesini

ŞEKİL 2. TEDARİK ZİNCİRİ

çizdiği tedarik sistemleri analizi tüketimin politik, iktisadi ve kültürel örgütlenmesine odaklanır. Tüketimin politik bir eylem olduğu iddiasından hareket eder. Çünkü, her dönemde devletlerin tüketime dair düzenlemeleri vardır. Bunlara tüketim politikaları (**politics of consumption**) denebilir. Buradan hareketle, tüketim politikalarına karşı geliştirilen/geliştirilebilecek tüketici politikaları (**consumer politics**) da analize dahil edilmelidir. Unutulmamalıdır ki, yemek yemek politik bir eylemdir! Güç ilişkileri içinde neyi, nasıl, ne zaman yediğiniz, yahut yiyemediğiniz belirlenir. Tüketim politik olduğu kadar iktisadi bir örgütlenmedir. Çünkü tüketim biçimi malın kullanım değerini belirleyen faktörlerden biridir. Meta'nın kârlılığı tüketimin formuna ve sürecine bağlıdır. Tüketim aynı zamanda kültüredir. Çünkü tüketim, toplumsal, sınıfsal, etnik, cinsiyete dayalı (...) eksenlerde tanımlanabilecek pratik farklılıklar barındırır. Bu bakımlardan, tüketimin bir yandan tarihselleştirilmesi, diğer yandan da mekansallaştırılması gerekir. Tüketim zaman içinde dönüşen ve farklı yerelliklere göre farklılıklar gösteren bir eylemdir.

Gıda tedarik sistemi analizi yapıların, aktörlerin, ilişkiler ağının ve süreçlerin değerlendirmesine odaklanır. Kurumsallaşmış aktörler arasında sendikalar, üretici birlikleri, tüketici dernekleri, düzenleyici kurumlar, finans kurumları, yerel ve merkezi devlet, şirketler gibi kurumsal aktörlerin rollerini değerlendirilir. Aktörlerin mevcut yapısal sınırlar içindeki ilişkilerinin hem yeniden üretici hem de dönüştürücü mekanizmalarını inceler. Son olarak,

aktörlerin yapıları yeniden üreten veya dönüştüren ilişkileri tarihsel süreçler içinde anlamalıdır. Metalaşma, ticarileşme, yerelleşme, küreselleşme, özelleştirme, finansallaşma ve küresel iklim değişikliği gibi süreçler gıda tedarik sistemi üzerinde etkisi olan süreçlerdir.

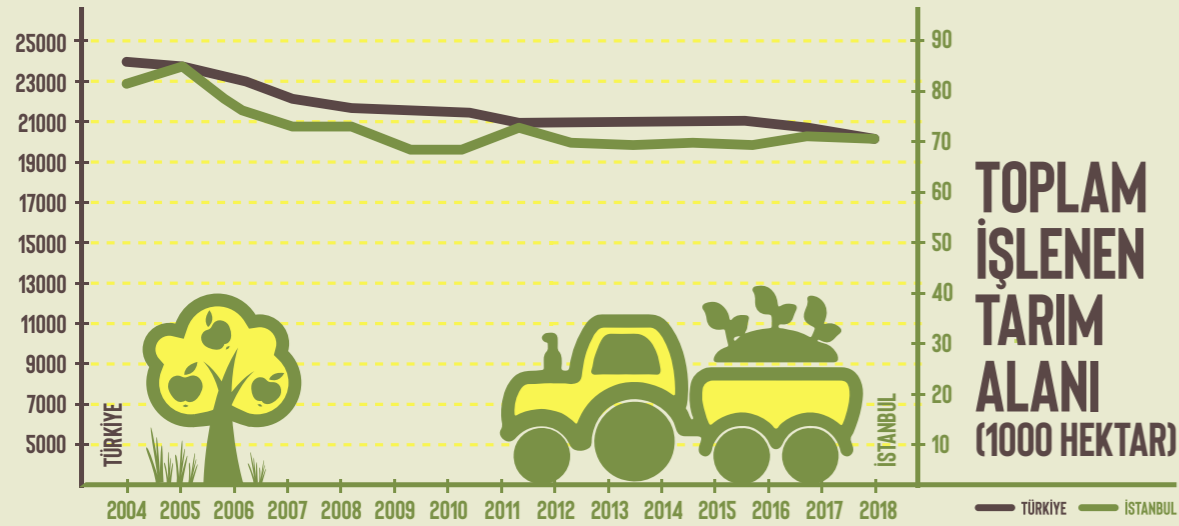
Yukarıda özetlenen kuramsal çerçeveler tedarik zincirine içkin iktidar ilişkilerinin analizinde ve zincirin en zayıf ve güçlü halkalarının tespit edilmesinde önemlidir. Bu tespit zincirin güçlü halkalarının veya aktörlerinin hangi süreçler ve ilişkiler ile güçlendiği ve bu gücün hangi aktörler lehine kullanıldığı konularına da ışık tutar. Bir önceki bölümde tartışıldığı üzere, üreticiler ve tüketiciler gıda tedarik zincirinin en zayıf halkaları durumundadırlar. Zinciri yöneten, düzenleyen, kuralları tanımlayan aktörler ise piyasa payları, kârlılıkları, teknoloji üzerindeki kontrolleri ile zincirin her aşamasında rol oynayan çok uluslu şirketlerdir. Üstelik bu çok uluslu şirketlere eklenen ve hızla büyüekte olan perakende sermayesi çok uluslu şirketlerin iktidarını pekiştirmektedir.

Benjamin Selwyn'e göre (2019) bu güç asimetrisi bir yandan yoksulluğun, diğer yanda servetin yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Selwyn, bu iddiasından hareketle küresel yoksulluk zinciri kavramını önermekte. Selwyn'in altını çizdiği yoksulluk zincirinin kırılabilmesi için zincirin en zayıf halkaları olan üreticilerin ve tüketicilerin pazara nasıl bağlandığını analiz etmek, daha adil ve kısa alternatif zincir önerileri geliştirmek önemlidir. ■

3. TÜRKİYE'DE GIDANIN DURUMU VE TEDARİK SİSTEMLERİ

ŞEKİL 3. TÜRKİYE'DE VE İSTANBUL'DA TOPLAM İŞLENEN TARIM ALANI (2004-2018)

Kaynak: TÜİK, 2019b.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma deneyimleri incelendiğinde üretkenlik artışına bağlı olarak tarımın diğer sektörler karşısında görece olarak küçüldüğü ve buna bağlı olarak tarım sektöründen diğer sektörlerle kaynak ve işgücü akışının yaşandığı bir büyüme stratejisi dikkat çeker. Türkiye ekonomisinin büyüme süreci de tarımsal yapılarda benzer dönüşümlerin yaşandığı bir örnektir. Ancak bu yapısal dönüşüm sürecinin dinamikleri ve doğurduğu toplumsal, ekonomik ve ekolojik sonuçlar her ülkenin kendine özgü karakterini barındırır.

Türkiye'de tarımsal yapılar hızlı bir çözümler ile karşı karşıya. Bu çözümler bugün tarım ve gıda alanında tartışılan tarım topraklarının kaybı, gıda güvenicesizliği, dışa bağımlılık, gıda enflasyonu, kırsal göç ve yoksulluk gibi birçok sorunun temelini oluşturmaktadır. Tarımın GSYİH içindeki payı 1970'lerin başından 2000'e gelindiğinde yüzde 30'lardan yüzde 10 seviyelerine düştü. 2000'ler boyunca tarımda yaşanan gelişmelerin neticesinde, 2018 yılı itibarıyla bu oran yüzde 6'ya kadar geriledi. Makroekonomik göstergelerdeki bu dönüşüm, demografik veriler, işgücü

piyasasındaki değişimle de örtüşmektedir. 1970'li yıllarda nüfusun yüzde 60'ı kırsal yaşarken, bu oran 2019'da yüzde 10'un altına düşmüş görünür. Aynı dönemde, tarımsal istihdamın toplam istihdama oranı yüzde 65'ten yüzde 7'ye kadar gerilemiş durumda (TÜİK, 2019a; TÜİK 2019e).

Tarımdaki yapısal dönüşümün etkilerinin görüldüğü bir diğer alan da tarım topraklarıdır. Türkiye tarım topraklarını hızla kaybetmektedir. Uygulanan kalkınma politikalarının uzun dönemli bir sonucu olan bu durum, son yıllarda hız kazanmış görünür. Tarım alanlarının korunmasına yönelik yürürlükteki mevzuata rağmen koruma alanlarına dair istisnai hükümler eklenerek -hatta bazı durumlarda yasal çerçevede delinerek tarım alanları sanayi, inşaat, madencilik, enerji ve turizm yatırımlarına yönelik olarak farklı kullanımlara açılmaktadır. 1990'ların başında yüzölçümü 42 milyon hektar olan tarım alanları, 2018 yılı itibarıyla 38 milyon hektara geriledi (TÜİK, 2019b). Bu miktardan yüzölçümü her yıl sabit olan çayır ve mera arazisi çıkarıldığında işlenmekte olan mevcut tarım alanlarında yaşanan düşüş göze çarpıyor. Bu da çiftçile-

rin tarımsal üretimden koptuğunu, üretim yapmamayı tercih ettiklerini gösteriyor. TÜİK verilerine göre tarım alanları 2001-2018 arasında yüzde 12 azaldı. Yani 2001'de 26 milyon 350 bin hektar olan tarım arazisi 2018'de 23 milyon 185 bin hektara kadar düştü. Yine aynı dönemde bağ ve zeytin ağacı gibi uzun ömürlü bitkiler çıkarıldığında ortaya çıkan toplam işlenen tarım alanı ise 23,7 milyondan, 19,7 milyona geriledi.⁷

Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) verileri de çiftçilerin tarımsal üretimi sürdürmediğini açıkça ortaya koymakta. Çiftçi Kayıt Sisteminin Tarımsal Üretim Reformu Projesi (TRUP) kapsamında uygulamaya geçtiği 2000'li yılların başında sisteme kayıtlı olan çiftçi sayısı 2,7 milyondur (2004-2005); Tarım ve Orman Bakanlığı'nın bu yıl verilen bir soru önermesine verdiği cevapta, 2018'de ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısının 2,1 milyona gerilediği ifade edildi (Çelebi, 2019).⁸ Şekil 3'te görüldüğü üzere, tüm Türkiye'de yaşanan eğilim, İstanbul için de benzerlik göstermektedir. Aynı zaman aralığında İstanbul'da işlenen toplam tarım alanları yüzde 15 kayıpla 81 bin hektardan, 69 bin hektara gerilemiştir. Bir diğer ifadeyle kent 11,5 bin hektar tarım alanından daha mahrum bırakılmıştır. (TÜİK, 2019b).

1980 sonrası dönemde, demografik değişim ve istihdam oranlarındaki düşüşe rağmen, sermaye ve altyapı yatırımlarının artması neticesinde verimlilik sorunu yaşanmamıştı. Diğer yandan, ekim yapılan alanların azalması da kimyasal tarımsal girdiler ve tohum niteliği nedeniyle verim sorunu yaratmamıştı. Aksine, toplam tarım üretimi mutlak olarak artmıştı. 1981-2018 arası dönemde tarımsal hasıla yıllık ortalama yüzde 1,9 büyüdü. Ancak aynı dönemde GSYİH'nin yıllık ortalama yüzde 4,7 büyüdüğü ve nüfus artışının ortalama yüzde 1,59 olduğu hesaba katıldığında, tarımsal üretimin değerinde yaşanan artışın tarım ve gıdada kendine yeterlilik koşullarının sürdürülmesine ve kırsal refahın artmasına etkisinin sınırlı olduğu iddia edilebilir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). 2016 yılı verilerine göre ülkelerin tarımsal üretim değerleri sıralandığında Türkiye, Avrupa'da birinci, dünyada sekizinci sırada yer alırken, kişi başı tarımsal hasıla hesaba katıldığında dünya sıralamasında 21. sıraya gerilediği görülmektedir (FAOSTAT, 2016).

Ancak, 2018 yılında bir önceki yıla göre sebze üretimindeki düşüş yüzde 3, meyvede yüzde 1,7, tahıl ve diğer bitkisel

ürünlerde ise yüzde 4,2'dir (TÜİK, 2019b; TÜİK 2019e). Küresel gıda rejiminde yaşanan dönüşümler iç içe ilerleyen bu durum tarımda kendine yeterlilik koşullarını aşındıran, gıda güvenicesini tehlikeye sokan krizi görünür kılmaktadır (Doğan, 2019). Tarımsal girdi fiyatlarındaki artışa ilaveten (kuraklık ve aşırı yağışlar gibi) olumsuz iklim koşulları sebebiyle birçok ürünün tarlada zarar gördüğü bilinmektedir.

1980-89 arasında tarım ürünlerinde ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama olarak yüzde 375 iken, 2008-2018 arasında bu oranın ortalaması yüzde 100 seviyesine kadar geriledi. Hatta 2007 yılından başlayarak kimi yıllarda (2008, 2010, 2011, 2012, 2017) Türkiye ekonomisi gıda ve tarım sektörlerinde ticaret açığı verir duruma düştü (TÜİK, 2019e). Artan gıda fiyatlarıyla mücadele etmek amacıyla arz açığı yaşanan bazı tarım ve gıda ürünlerinde uygulanan ithalat politikaları, tarımsal yapılara dair sorunların çözümü hedeflenmedikçe ithalata bağımlılığını kalıcı hale getirme riski taşımaktadır. Temel gıda ürünlerinde yaşanacak ticaret açığı ödemeler dengesi gibi makroekonomik sorunlar yaratmanın yanı sıra mevcut ve gelecek nesilleri gıda güvenicesizliğine doğru sürükler. Bir diğer deyişle, yaşanan süreç ekonomik kaybın ötesinde, yaşamsal bir kayıptır: tüm insanların, her zaman, aktif ve sağlıklı bir hayat sürebilmeleri için beslenme rejimlerine ve gıda tercihlerine uygun yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik olarak erişebilme koşulunun kaybı.

Tarım sektörünün ve özellikle küçük üreticilerin desteklenmesi yaşanan sorunların giderilebilmesi için anahtar önemde. Tarım Kanunu'na göre (No: 5488; Tarih: 18.4.2006), tarımsal destekler için "bütçeden ayrılacak kaynak, gayri safi milli hasılanın (GSMH) yüzde birinden az olamaz" denmesine rağmen, tarımsal destek için ayrılan kaynak bu oranın altında seyret-

⁷ Trakya'nın yüzölçümünün 23.764 kilometre kare olduğunu düşünülürse işlenmekten vazgeçilen tarım alanlarının toplamı Trakya Bölgesinin iki katına yakındır.
⁸ Tarım ve Orman Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü'nün (BÜGEM) yayınladığı veri bültenleri için. Bkz. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018. Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı üretici sayısı ve kayıtlı üretim alanı verileri BÜGEM'in 2018'de yayınladığı bültenlerde bulunmakta birlikte bu tarihten sonra yayınladığı bültenlerde bu verilere yer verilmiyor.

mektedir.⁹ Daha geniş bir tarihsel bakış açısıyla, 1990'larda desteklerin GSMH'nin yüzde 3'ü civarında olduğu düşünülürse, durumun vehameti daha belirginleşmekte. Üstelik 2018-2019 yıllarında döviz kurlarına paralel olarak tarımsal girdi fiyatlarının da artması çiftçiyi borçlanmaya itmektedir.

Desteklerin azalması ve girdi fiyatlarındaki artış sebebiyle çiftçi borçluluğu katlanarak büyümektedir. Doğanın ve dolayısıyla tarımsal üretimin içinde barındırdığı belirsizlikleri ve riskleri göğüsleyen üreticiler, giderek artan bir biçimde finans kaynaklarına bağımlı hale gelmekte. Kamu bankalarının imkanlarının daraltılması ile tarımsal ve kırsal kredi mekanizmalarının özel bankacılığın faaliyet alanı haline gelmesi çiftçileri borç sarmalına sokmaktadır. Sektörel kredilerde en yaygın borçluluğun tarımda olduğu görülmektedir. Tarım kredilerine ulaşamayan çiftçiler ise daha yüksek faizli bireysel tüketim kredilerini tercih etmek zorunda kalmakta. Borçlarını ödeyemeyen çiftçiler özellikle pamuk gibi yoğun girdi kullanımına dayalı ürünlerin tarımsal üretiminde tefecilik ilişkileri yoluyla kaynak temin etmeye ve borçluluk sorunlarına çare bulmaya çalışmaktalar (İslamoğlu vd. 2008).

Son yıllarda uygulanan politikalar kıyın ve tarımın sorunlarını çözmekten uzak görünüyor. Büyükşehir Belediyesi Kanunu (No: 5216; Tarih: 10.07.2004) ve "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (No: 6360; Tarih: 12.11.2012)¹⁰ ile mahallelere dönüştürülen köyler özerklikleri ve müşterekleri üzerinde kontrollerini kaybetmiş durumda (Altinkaya, 2019). Kanunla birlikte büyükşehir sayısı 30'a yükseldi. Sınırları il mülki sınırları ile eşitlenen yeni büyükşehir belediyeleri kurulurken, İl Özel İdareleri ve köylerin yanı sıra belde belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırıldı (Koç ve Demirkaya, 2017). Dolayısıyla 34 bin 500 köy, 18 bin 200 mahalleye dönüştü. Bu değişiklikler sonucu köylerin ortak taşınmaz mallarının¹¹ statülerini yitirmesi ve kullanma ve sulama suları

için ödenecek tarifelerin artması söz konusu. Mali kaynaklarla etkin desteklenmeyen ilçe belediyelerin kırsal kalkınma politikaları geliştirmesi ise gerçekçi görünmüyor (Oktay, 2016). Nitekim, büyükşehir belediyelerinin de kırsaldan gelen hizmet taleplerini karşılamakta yetersiz kaldığı yönünde çalışmalar mevcut (Biricikoğlu ve Yalnızoğlu, 2018). Mahalleye dönüşen köylerde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde güçlükler yaşanacağından ve üreticilerin hızla dışarıya bağımlı tüketicilere dönüşeceğinden endişe edilmelidir. Yasal değişiklik sonrasında kentsel nüfus yüzde 77,3'ten, 91,3'a yükselirken, köy nüfusu yüzde 22,7'den, 8,7'ye düşmüştü. 2019 yılında bu düşüş devam etti; köy nüfusu yüzde 7,7 ye kadar düşmüş durumda (TÜİK, 2019c).

Yaşanan tüm bu gelişmeler tarımdaki çözülmenin derinleşerek sürmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, Türkiye'de gıda sorunun derinleşeceğini göstermekte. Tarımsal üretimin, hane halkının geçim kaynağı olmaya yetmemesi, toprağın diğer kullanım alanlarına doğru kaymasını da beraberinde getirmekte. Bu dönüşüme paralel olarak, Marmara Denizi, Kaz Dağları gibi kendine has ekolojiler, tarım arazileri, ormanlar ve sulak alanlar kentleşme ve madencilik gibi tarım-dışı kullanımlar tarafından tehdit edilmekte.

Türkiye'nin Meyve ve Sebze Tedarik Sistemi

Gıda tedarikine dair tüm usul ve esaslar Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ile birlikte Tarım ve Orman Bakanlığı'na düzenlenir. Sebze ve meyvelerin alımı, satımı ile toptancı hallerinin ve pazar yerlerinin kuruluş, işleyiş, yönetim ve denetimine ilişkin belediyelerin ve diğer kamu kurumlarının yetki ve sorumlulukları Hal Yasası olarak bilinen "Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" (No: 5957- Tarih 01.01.2012) kapsamındadır. İlgili bakanlıkların yanı sıra Büyükşehir Belediyeleri gıda tedarik sistemini düzenleyen yerel idare kurumlarıdır.¹²

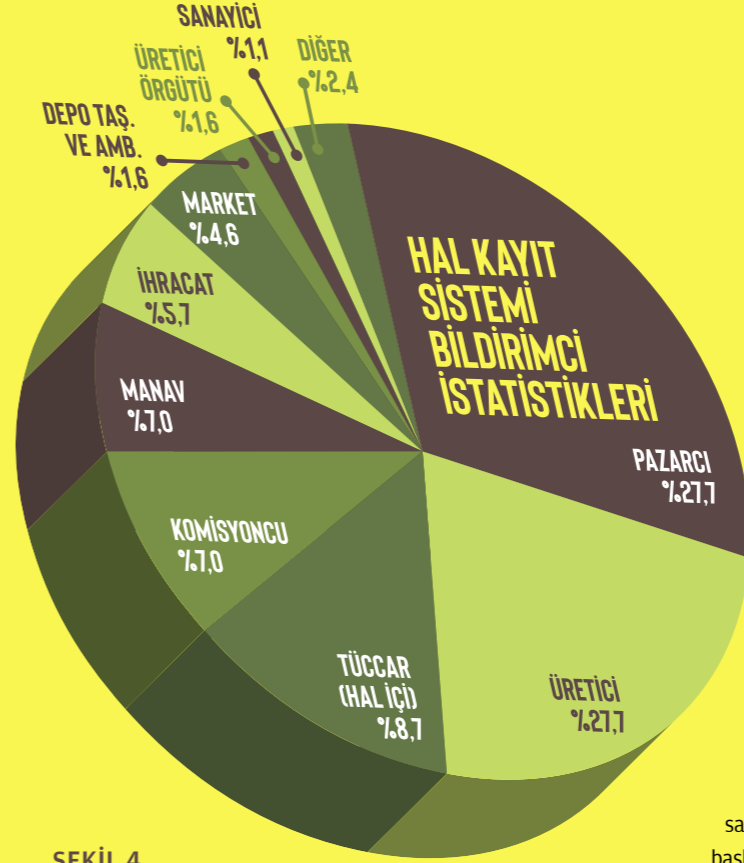
⁹ Örneğin, 2018 yılında verilmesi gereken destek miktarı 37,4 milyar TL iken verilen destek miktarı 14,5 milyar TL'dir (ZMO, 2019:40).

¹⁰ Kanuna göre, bir belediyede şehir merkezinden on bin metre yarıçapında bir daire içinde 750.000'den fazla nüfus yaşıyorsa bu belediye metropolitan belediye kabul olarak kabul edilir. Bu belediyelerin sınırları içinde yer alan köylerin idari statüsü mahalleye dönüştürülür. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>

¹¹ Mera kanununda bahsi geçen köylerin ortak kamusal alanları olan taşınmazlar: okul binaları, köy odası, sağlık tesisleri, kütüphane, kitaplık, namazgah, cami, genel mezarlık, çeşme, kuyular, yunak ile kapanmış olan yollar, meydanlar, pazar yerleri, parklar, bahçeler, boşluklar ve benzeri tesisler, meralar, çayırlar, kişiaklar, otlaklar, harman alanları, panayır alanları.

¹² Büyükşehir Belediyesinin gıda rejimi ve tedarikine yönelik yetki, görev ve sorumlulukları, aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Büyükşehir belediye sınırları içinde 1/5000 ile 1/25.000 arasındaki ölçekte nazım imar planı yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak.
- Coğrafi ve kent bilgi sistemlerini kurmak.
- Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunması sağlamak.
- Yiyecek içecek ürünlerinin tahlillerini yapmak üzere laboratuvarlar kurmak ve işletmek.
- Büyükşehir belediyesinin yetkili olduğu ve işlettiği alanlarda zabıta hizmetlerini yerine getirmek.
- Su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, derelerin ıslahını yapmak, kaynak suyu ve arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak.

ŞEKİL 4. HAL KAYIT SİSTEMİNE BİLDİRİM YAPAN AKTÖRLER (2019)

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2019)

Mevcut düzenlemeye göre, halen Türkiye'de gıda tedarikinin ve ticaretinin merkezinde toptancı halleri bulunmaktadır. Toptancı halleri toplam işyeri sayısına göre küçük (30-100), orta (101-250) ve büyük (251 ve üzeri) olmak üzere üçe ayrılır. 2019 yılı itibarıyla tüm Türkiye'de toplam 175 sebze meyve toptancı hali bulunmaktadır. Toptancı halleri bünyelerinde ürünlerin müzayede, depolama (soğuk hava), tasnifleme ve ambalajlama tesislerinin yanı sıra laboratuvar tesislerini barındırırlar.¹³

Ticaret hal içinde gerçekleşme de, acurdan zerdaliye 170¹⁴ tarımsal ürünün ticaretinin toptancı hallerine bildirimci esastır. Sınai üretimde kullanılmak üzere, ihraç edilmek üzere satın alınan, ithal edilen, fatura veya makbuz ile üreticiden veya üretici örgütlerinden hal dışında satın alınan -organik tarım veya iyi tarım sertifikalı ürünler de dahil- tüm ürünlerin toptancı haline bildirimci yapılması zorunludur. Üreticilerin perakende olarak tüketiciye sattıkları ve henüz satışa konu olmamış depolarda muhafaza edilen ürünlerin de toptancı haline bildirimci zorunludur. İthal edilen ürünler girdiği gümrük kapısında beyan edilirken, diğer tüm

¹³ Yalnızca küçük toptancı hallerinde soğuk hava deposu, tasnifleme ve ambalajlama tesislerinin olması zorunlu değildir.

¹⁴ Tam liste için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161028-19.htm>

¹⁵ Bildirimler toptancı halinde ve çağrı merkezinde görevli personel tarafında bildirimcinin beyanı esas alınarak yapılmaktadır. www.hal.gov.tr

¹⁶ Rüsüm kelimesi Arapçada vergi anlamına gelir.

¹⁷ Ticaret Bakanlığı'nın Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Uyumlu Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ'e göre, gerçek veya tüzel kişiler tarafından da toptancı hali kurulabilir. Bu haller yine de belediyenin iznine tabidir.

¹⁸ İBB hal müdürlüğünün misyon ve vizyon tanımı için Bkz <http://gida.ibt.istanbul/hal-mudurlugu/misyon-vizyon.html>

ürünlerin toptan ticareti ürünün üretildiği yerdeki toptancı haline bildirilir. Bu amaçla, tüm ürünlerin cinsine, miktarına, fiyatına, alıcı ve satıcısına ilişkin bilgilerin bildirimci 15 Şubat 2012 tarihinde resmen kullanıma açılan Hal Kayıt Sistemi¹⁵ üzerinden yapılır. Şekil 4'de Hal Kayıt Sistemine giriş yapan tüm bildirimcilerin oranları görülebilir.

Bildirim işleminin tamamlanmasıyla hal rüsumu¹⁶ (vergisiz) tahsil edilir. Hal rüsumu toptancı hali içinde yapılan ticaretin satış bedeli üzerinden yüzde 1, hal dışında yapılan satışlardan yüzde 2 oranından toptan alıcıdan kesilir. Ancak üreticiler ve üretici örgütlerince toptan veya perakende satılan mallardan rüsum kesilmez. Bu ilk bildirimden ardından toptan alıcının ürününü nasıl satacağına göre süre farklılaşır. Ürünler toptan satılmak üzere başka bir şehre nakledildiğinde, hal rüsumunun yüzde 75'i, o şehrin toptancı halinin bağlı bulunduğu belediye veya işletmecisi adına açılacak hesaba aktarılır. Elektronik ticaret ve üreticiden toptan alınıp perakende satışla tüketiciye ulaşacağı yere nakledilen ürünlere ilişkin bilgi kayıt altına alınmaz.

Hal yasasının 4. maddesine göre, "Belediyeler, malların toptan ve perakende alım satımına ilişkin hükümlerin uygulanmasını sağlamak amacıyla gerekli her türlü önlemleri almakla yükümlüdür". 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7. maddesi uyarınca Büyükşehir Belediyesi "her türlü toptancı hallerini ve mezbahaları yapar, yaptırır, işletir veya işlettirir, imar planında gösterilen yerlerde yapılacak olan özel hal ve mezbahaları ruhsatlandırır ve denetler".¹⁷

Yaş meyve sebze tedarikine ilişkin Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki idari birim, Hal Müdürlüğü'dür. Hal Müdürlüğü'nün amacı yaş sebze ve meyve toptan ticaretinin kalite, iş sağlığı ve hijyen standartlarına uygun olarak yapılmasını sağlamak; toptancı hallerini modern, çevreci ve sürekli iyileştirme yaklaşımıyla yönetmektir.¹⁸ Üreticiler ile "meslek mensupları" -komisyoncular, pazarcılar- arasında veya meslek mensupları içinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için Hal Hakem Heyeti oluşturulması, Hal Müdürlüğünün sorumlulukları arasındadır. Başkanlığını mülki idare amiri ve temsilcisinin yaptığı Heyet, Tarım ve Ormanlık

Müdürlük personeli, belediye, Baro, Ziraat Odası, ilgili Mühendis Odaları, Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf ve Sanatkar Odaları, tüketici örgütleri, üretici örgütleri, komisyoncu ve tüccar temsilcilerinden oluşur.¹⁹

En temel olarak üreticiler, aracılar ve tüketiciler olarak üçe ayrılan meyve ve sebze tedarik zincirinin aktörleri toptancılar ve perakendeciler olarak incelenebilir.

Toptan Ticaret Aktörleri

Ürünlerin toptan alımına dair miktar dışında (minimum 100 kilo, 50 bağ, 150 adet) herhangi bir kısıt yoktur. Bütün gerçek ve tüzel kişiler bildirim yapmak kaydıyla doğrudan üreticiden veya toptancı halinden ürün satın alabilirler. Perakende olarak satılmak üzere satın alınan ürünlerin yanı sıra oteller, restoranlar, yemekhaneler, yemek şirketleri ve hastaneler gibi ürünleri münhasıran tüketip müşterisine servis eden kuruluşlar olduğuna da vurgulamak gerekir. Ürünlerin toptan satışını yapacak aktörler yasadışı tanımlanmıştır. Toptan satışın aktörleri üreticiler, üretici örgütleri, komisyoncular ve tüccarlar olarak tanımlanır.²⁰

Üretici Örgütleri: Üretici örgütleri Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından belgelenmiş tüzel kişiliklerdir. Tarım kredi kooperatifleri ve tarımsal üretici birlikleri üretici örgütü belgesi alabilirler. Bu örgütlerin tüzüklerinin amaç bölümünde pazarlama yapmak, ortaklık veya üyelik şartları arasında da üretici olmak ibaresi aranır. Organik ve iyi tarım uygulamaları kapsamında üretilenler de dahil meyve veya sebze üzerine faaliyette bulunan en az elli ortağa veya üyeye sahip olması gerekir. Üye ve ortaklarının Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde tutulan çiftçi kayıt sisteminde kayıtlı olması gerekliliği bulunur. Üretici örgütleri hem kendi ortak ve üyelerine ait ürünlerin toptan ve perakende alım satımını hem de diğer üretici örgütlerinin ürünlerinin alım satımını yapabilirler. Toptancı hallerinde bulunan toplam işyeri sayısının en az yüzde 20'si üretici örgütlerine ayrılır. Ancak bu kotaya yeterli talep olmadığı durumda söz konusu işyerleri diğer komisyoncular ve tüccarlara açılır.

Komisyoncular: Kabzımal olarak da bilinen komisyoncular, gıda tedarik zincirinin ara halkalarında alıcılar ile satıcıları

¹⁹ Hal Hakem Heyeti ve Toptancı Hal Konseyi Hakkında Yönetmelik (Tarih 11.10.2012: sayı: 28350). <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16354&MevzuatIlski=0&sourceXmlSearch=Halyüzde20Hakemyüzde20Heyetiüzde20veyüzde20Toptanciyüzde20Halyüzde20Konseyiyüzde20Hakkındayüzde20Yönetmelik>

²⁰ Ancak rekabet kuralları gereği komisyoncuların ve tüccarların toptancı hali içinde birbirlerinden ürün alıp, satması veya devretmesi yasaklanmıştır (Madde 5, fıkra 10).

²¹ Öte yandan, komisyoncular ise kendilerinin kooperatif görevi gördüğünü iddia etmektedir. İstanbul'un iki halindeki toplam 797 komisyoncuyu temsil eden İstanbul Yaş Sebze Meyve ve Bostan Komisyoncuları Derneği Başkanı'nın ifadesine göre, "Üretici malını toplar hale verir. Biz komisyoncu olarak onların mallarını satıyoruz. Yüzde 8 komisyonumuzu alıyoruz. Üretici malı nerede iyi para ediyorsa oraya verir. Ankara'yı, Antalya'yı, İstanbul'u arar, piyasayı yoklar" (Gıdada Kim Kazanıyor, 2015).

birbirine bağlar. Aracılık faaliyetleri sırasındaki tüm eylemlerden sorumludurlar. Teslim aldıkları tarımsal ürünün niteliğine göre depolama ve nakliye işlemlerini yürütürler. Komisyoncu, satış işlemine aracılık eder, kendisi ürünü satın almaz, aracılık hizmetinin karşılığı olarak satış bedeli üzerinden komisyon alır. Satış gerçekleştikten ve kanuni kesintileri düştükten sonra ürünlerin bedelini 15 iş günü (vadeli satışlarda 30 gün) içinde üreticiye veya üretici örgütüne ödemek zorundadır. Satış gerçekleştikten sonra komisyoncu üretici adına satış bilgilerini ve kesintilerini (komisyon ücreti, komisyon KDV'si, stopaj, Hal Rüşumu, Bağ-kur kesintisi) gösteren müstahsil makbuzu düzenlemekle yükümlüdür. Mevcut düzenlemelerde komisyonculuk oranı, yüzde 8'den fazla olmayacak şekilde taraflarca belirlenir.²¹

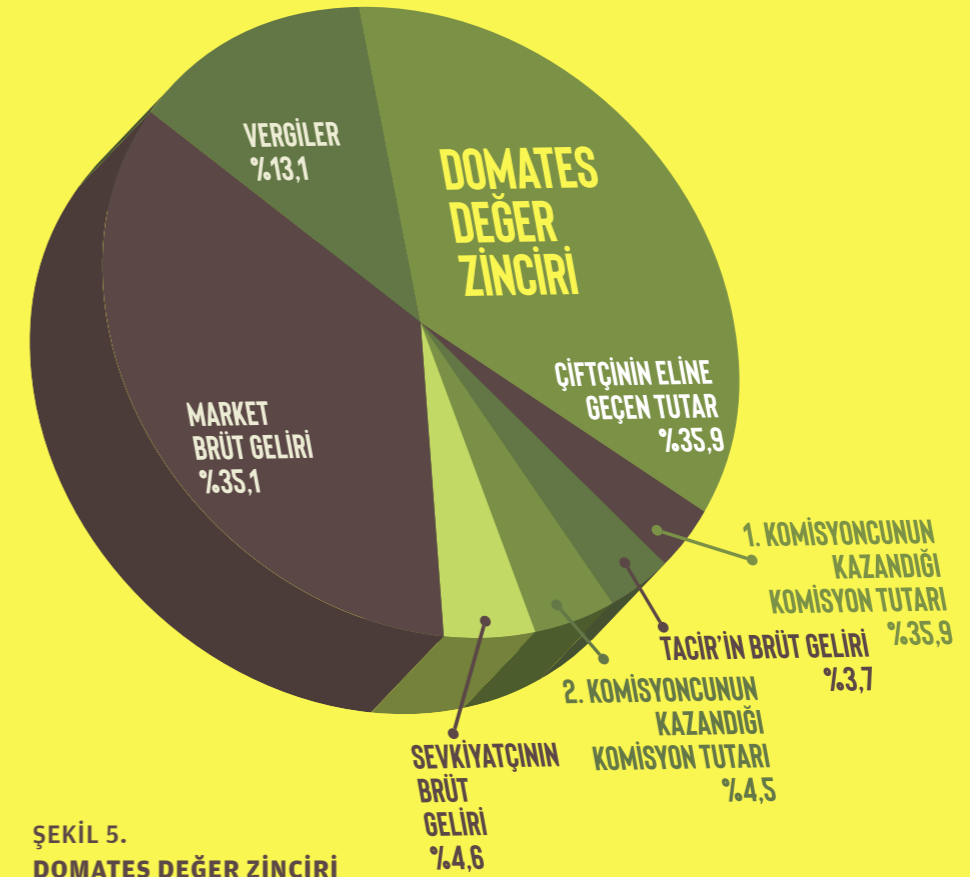
Tüccarlar: Tüccarlar ürünleri üreticisinden doğrudan satın alan, malın sevkiyatını üstlenerek satışını yapan, defter tutan vergi mükellefleridir. Tüccar aynı zamanda toptan veya perakende alım-satımları lojistik olarak birleştiren, mümkün kılan sevkiyatı üstlenir. Sevkiyatçı tüccar ürünü üreticiden, komisyoncudan veya diğer bir tüccardan alıp başka yere sevk eden gerçek ve tüzel kişilerdir. Tedarik zincirinin veya üretim ve tüketim arasındaki mesafenin uzunluğuna göre farklı tüccarlar zincire dahil olur.

Perakende Ticaret Aktörleri

Meyve ve sebzelerin perakende satışını yapan aktörler marketler ve zincir marketler, üreticiler, manavlar, pazarcılar, üretici örgütleri ve üreticilerdir. Perakende satılmak üzere ürünler doğrudan üreticilerden veya üretici örgütlerinden alabileceği gibi komisyoncular aracılığıyla tüccarlardan hal içinde veya kayıt edilmek suretiyle hal dışında satın alınabilir. Hallerden çıkış yapan veya doğrudan üreticisinden veya üretici örgütünden gelen ürünler tüketicisiyle semt pazarlarında, manavlarda, marketlerde ve süpermarketlerde buluşur. Ayrıca kamu kurumları, oteller, restoranlar çalışanları veya müşterileri için hazırladıkları yemeklerde kullandıkları gıda ürünlerini belirli araçlar vasıtasıyla hallerden tedarik etmektedirler. Bu aktörleri üçlü bir gruba ayırarak ele almak, aralarındaki ilişkilerin niteliğini ortaya çıkarmak için önemlidir: Market ve süpermarketler; manav ve pazarcı esnafı; üretici ve üretici örgütleri.

ŞEKİL 5.
DOMATES DEĞER ZİNCİRİ

Kaynak: TZOB (2019) verileri ve Songül (2017) çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.²⁷

18.05.2018) ile yeniden yapılandırılma yolu açılmıştır. Ancak tüm bu uygulamalara rağmen pazarcı ve manav esnafı hızlı bir biçimde azalmaktadır. Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) verilerine göre, Türkiye’de bakkal ve büfe sayısı son 10 yılda yüzde 31 azalarak 240 binden 165 bine düştü. Türkiye Sebze-ciler, Meyveciler ve Pazarcılar Federasyonu kayıtlarına göre, 2010 yılında 330.000 civarındaki kayıtlı pazarcı ve manav esnafının sayısı 2019 yılı Eylül ayı itibarıyla 49.800’e düşmüş durumda.²⁸ Sayıları gittikçe azalan manavların yerini zincir mağazalar kaplamakta. 2015’ten beri dört yılda sayısı yüzde 66 artan zincir marketlerin 2019 yılı itibarıyla sayısı 32.000 civarındadır.²⁹

Hem toptan ticaret aşamasında, hem perakende satış aşamasında etkin denetlemelerin eksikliği önemli bir sorun olarak görünmektedir. Tüm Türkiye’de meyve sebze ticaretinin denetleme sistemi olan hal kayıt sistemine ilişkin sınırlılıklar da dikkat çekici. Örneğin, tüm sistemin beyana dayanması, beyan denetimi eksik kaldığı oranda tüm sistemi suistimale açık bırakmakta. İyi tarım ve organik tarım ürünlerinin sertifikasyonu ve stok bilgileri

ayrıca takip edilemiyor, hal kayıt sisteminde ayrıca tutulmuyor. Dolayısıyla İyi Tarım Sertifikası olduğu iddia edilen ve hale giren ürün miktarı ile sertifikalı toprak büyüklüğünden elde edilecek ortalama ürün miktarı bilgisinin karşılaştırılması yapılmıyor, ürünler beyan edilen miktarıyla kabul ediliyor. Bu da iyi tarım ve organik tarım ürünlerinin kontrolünü ve güvenilirliğini zorlaştırmaktadır.

Türkiye’de gıda tedarik sisteminin en büyük sorununun büyük aktörlerin ve onların kontrolündeki piyasa mekanizmalarının karşısında küçük üreticinin güçsüzleşmesi olduğu vurgulanmalı. Üreticiler topraktan daha fazla ürün almaya çabalarken, nihai ürünlerin katma değerlerinden aldıkları paylar giderek azalmakta. Bir bakıma çiftçiler, kent pazarlarının talepleri ve çıkarları doğrultusunda toprağı işleyerek girdi üreten taşeronlara dönüşmektedirler. Bu koşullar altında, tarımsal girdi fiyatlarındaki artışı ürünlerinin satış fiyatına yansıtamayan üreticilerin kârlılığı sürekli düştüğü için üretimden vazgeçme raddesine gelmektedirler (ZMO, 2019: 17). Dahası, yapılan yasal düzenlemeler ve devletin dönüşen rolü bu eşitsizlikleri pekiştirecek yönde etki etmektedir. ■

²⁷ TZOB (2019) verileri dikkate alınarak 10 ton domatesin Antalya’da tarladan İstanbul’da tüketici sofralarına olan yolculuğu sırasındaki değer zinciri analiz edilmiştir. Tedarik zincirindeki Üretici, 1.Komisyoncu, Sevkiyatçı (Tüccar), 2.Komisyoncu ve Market aktörlerinin 10 ton domatesin ticareti sırasında elde ettikleri brüt kazançlar ve ödenen vergiler Songül (2017) çalışmasında kullanılan yöntem üzerinden hesaplanmıştır. Değer zincirindeki aktörlerin üretim ve ticaret aşamalarındaki maliyetleri hesaba katılmamıştır.

²⁸ Türkiye Sebze-ciler, Meyveciler ve Pazarcılar Konfederasyonu Genel Sekreter Yardımcısı Tarık Karakaş ile görüşme (19.09.2019).

²⁹ TESK Başkanının konuya ilişkin açıklamaları için bkz. https://www.ntv.com.tr/turkiye/teskten-zincir-market-uyarisi,fvWIMqmiZUS9303RS0c5_g

FIYAT ETİKETİ
MARA ÜRETİM BİRLİĞİ
Marka Adı: **Kıbrak**
Marka Cinsi: **Sevda**
Çiğdem Yarı: **Oruçoğlu**
Marka Tutarı:

ETİKETİ
Marka Adı: **Oruçoğlu**

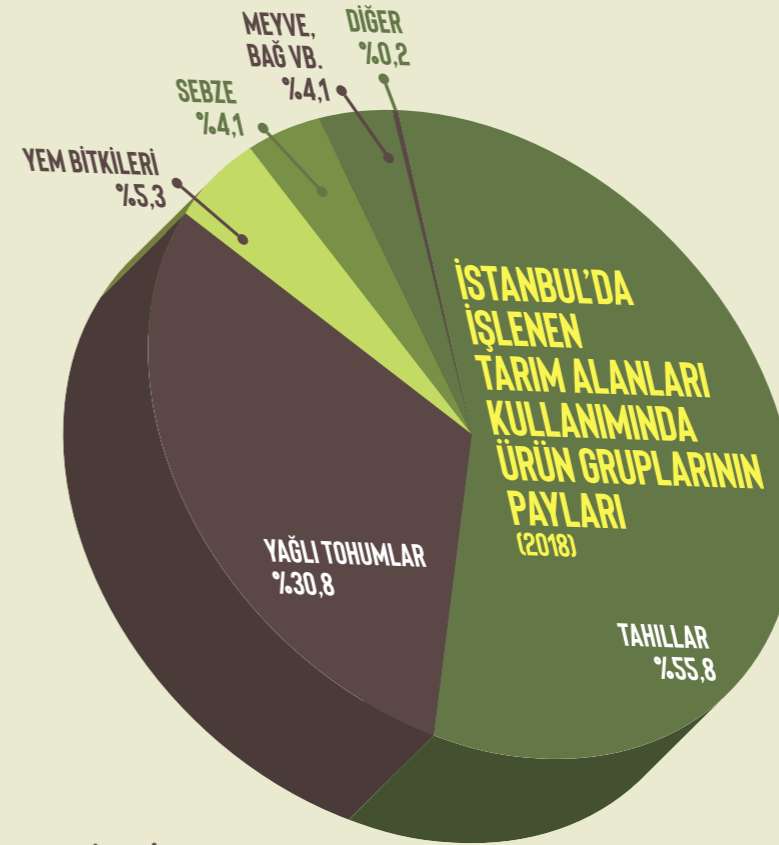
4. İSTANBUL: TARIM ALANLARI, SANAYİSİZLEŞMEŞİ VE DENİZLERİ

İstanbul, 16 milyona yaklaşan nüfusuyla Türkiye'nin yüzde 18,4'üne ev sahipliği yapmakta ve bu oran giderek artmaktadır (TÜİK, 2019c). Avrupa'nın en kalabalık kenti olan İstanbul aynı zamanda dünyanın en büyük beşinci megapolüdür. Tepeleri, vadileri ve sulak havzaları ile birlikte 480.577 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Kuzey ormanları şehrin yeşil alanlarının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır. İstanbul'da, uzun ömürlü bitkilerin kapladığı alanlar da dahil, toplam işlenen tarım alanları 72.333 hektardır. Şekil 6'da bu tarım alanlarının kullanım biçimleri görülebilir (TÜİK 2019e).

2011 yılı Nisan ayında duyurulan Kanal İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Kuzey Çevre Yolu gibi müdahaleleri içeren Kuzey Projeleri'nin önemli bölümü 2009 yılında İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP) tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planında "Ekolojik Koridor" olarak tanımlanan bölge içerisinde yer aldı (İBB, 2009). Bu müdahale, İMP'nin doğu-batı ekseninde

büyüme önerisini gözardı edip, İstanbul'un su havzaları ve orman alanlarının kentleşmeye açılmasına neden oldu ve İstanbul'un kuzeyindeki kırsal yapıyı ve bu yapının kurduğu toplumsal ilişkileri dönüştürdü. Bugün gelinen noktada, İstanbul'un kuzey bölgesinde yer alan ormanlık alanlar, tarım alanları, kıyı kuşağı ve su havzaları yerleşim bölgelerinin saçılmasından korunamamış durumda. Göçlerin etkisi ve nüfus artışıyla birlikte kent kuzeye doğru saçılarak yeşil alanlara ve ekolojik alanlara doğru genişlemekte. Şehrin çeperindeki Silivri, Beykoz, Şile ve Ümraniye gibi tarım alanlarıyla ün yapmış bölgelerde de inşaatlaşma yoğun biçimde devam ediyor.

Kentin doğu, batı ve güneyinde yer alan birinci derece tarım toprakları, orman alanları ve su havzaları üzerinde dolaylı olarak olumsuz etkisi olan bir diğer süreç de İstanbul kent merkezinin sanayisizleştirilmesi yönündeki kentsel planlamadır. 1950'lerin başından beri Türkiye'nin en önemli sanayi kenti olan İstanbul'da sanayi yatırımları 2000'li yıllar boyunca kent merkezinden uzaklaştırıldı. Kimi zaman da

ŞEKİL 6. İSTANBUL
TARIM ALANLARININ
ÜRÜNLEREGÖRE KULLANIMI

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır (TÜİK, 2019e)

eski sanayi alanlarında yaratılan rant nedeniyle yaşanan mekansal devrim kentin morfolojisini değiştirdi. 2000'li yılların sonunda yaşanan sanayisizleşme³⁰ ile bazı bölgelerde sanayi tesisleri kapandı ve kentin dışına çıkmaya başladı (Kuşuncu, 2016). Bu süreç sanayinin kent içinde yarattığı kirliliği azaltırken, bu kez kent çeperinde ve özellikle Marmara Bölgesi'ne yayılan sanayi tesisleri yoğun çevre kirliliğine neden oldu.

Marmara Bölgesi'nde kuzey-güney ekseninde ayrıışan kentsel ve kırsal alan dağılımı 2006-2012 yılları arasında sanayi tesislerinin yayılması nedeniyle hızla değişti. İstanbul'un çeper ve çevresindeki ormanlar, çayırlar, meralar, bağlar, zeytinlikler ve sulak alanlar kentsel ve sanayi alanları haline gelmekte. Bu durum özellikle tarım alanlarının ve kırsal yerleşimlerin yoğunlaştığı Trakya ve Güneybatı Marmara'yı etkilemektedir.

Bu bölgelerdeki kırsal alanlar hızla kentleşmeye açıldı. Çorlu ve Çerkezköy gibi İstanbul'un Avrupa Yakası'ndaki idari sınırlarının hemen dışında gelişen ticaret ve sanayi bölgeleri, Ergene Nehri'ni kirleterek, gerek havzadaki tarımsal aktiviteyi ve gerekse havzanın ekolojik sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir (Bozoğlu, 2017).³¹

Marmara Bölgesi'nde gerçekleşen sanayi desentralizasyonu- na paralel olarak 1990'lardan itibaren Marmara Denizi'nde özel limanların sayısı önemli ölçüde arttı. Marmara Denizi etrafındaki sanayi tesislerinin ve özel limanların mantar gibi çoğalması da bu iç denizin kendine has ekolojisini tehdit etmekte. Ayrıca Boğaz ve Haliç ile Büyükçekmece ve Küçükçekmece Gölleri gibi Marmara Denizi ile etkileşimi olan su kütleleri de bu süreçlerden olumsuz etkilenmektedir (Altınkaya, 2019). ■

³⁰ Sanayisizleşme en genel tanımıyla sanayi sektörünün istihdam ve hasılasının gerilemesi hizmetler sektörünün istihdam ve hasılasının öne plana çıkması olarak tanımlanabilir (Meçik ve Aytun, 2018: 60; Peck, 2005: 134).

³¹ Çevre Mühendisleri Odası Başkanına göre, "nehirde, Uzunköprü İlçesi'nden geçen bölümünde her ay yapılan ölçümler sonucunda 4. sınıf nehir özelliğindeki nehirde 30 mikrogram siyanürün yanı sıra, 10 mikrogram yağ ve gres, 124 mikrogram sülfat ile ağır metaller içerdiği tespit edildi" (Bozoğlu 2017).

5. İSTANBUL GIDA TEDARİK SİSTEMLERİ VE SINIRLARI

Tarihsel olarak İstanbul'un gıda tedarik sisteminin merkezinde toptancı hallerinin olduğu söylenebilir. 19. yüzyıldan beri İstanbul'a gelen mallar Haliç girişindeki ticaret merkezlerinde toplanır, toptancı hali işlevi gören bu kaparlarda ölçüm ve fiyatlandırması yapıp, İstanbul'a dağıtımı yapılırdı. Yağkapanı (Galata), Balkapanı (Tahtakale) ve Unkapanı (Eminönü) en büyük ticaret merkezleriydi.³² Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu'dan gelen ürünler Haydarpaşa'ya trenlerle gelir, oradan da deniz motorlarıyla 1935 yılında kurulan Meyvehoş olarak anılan Eminönü (Unkapanı) yaş meyve sebze haline getirilirdi. Halde toplanan ürünler İstanbul'un mahallelerine at arabalarıyla sevk edilirdi. Eminönü Hali 50 yıl boyunca İstanbul'un özellikle Avrupa yakasının meyve sebze ihtiyacının karşılandığı tek merkez hali

oldu. 1970 yılında Anadolu yakasının meyve sebze ihtiyacını karşılamak üzere, Ataşehir (Kadıköy) Hali kuruldu. Bu sırada, nüfusa paralel olarak büyüyen Eminönü Merkez Hali, Balık Halini de bünyesine kattı. Şehrin içine sıkışıp altyapıya ve trafiğe yük getirdiği, Haliç'i kirlettiği için zamanın Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın "İstanbul'un yarası" olarak tanımladığı Eminönü Hali, 1986 yılında Bayrampaşa'ya taşındı. Bayrampaşa hali 571 komisyoncu yazıhanesiyle, Avrupa'nın en büyük hallerinden biri oldu. Bayrampaşa Hali'nin yanı sıra 193 komisyoncusuyla Ataşehir hali kentinde Büyükşehir Belediyesi yetkisindeki iki halidir.³³

Haller Müdürlüğü Kapı Kontrol Şefliğinin kayıtlarına göre, 2018 yılı içinde Bayrampaşa haline ürün getiren toplam

araç sayısı 187.914, Ataşehir haline ürün getiren toplam araç sayısı ise 104.009 olarak kaydedildi. Ataşehir hali bu veriler ışığında Bayrampaşa halinin yaklaşık yarı hacimde bir ticaret yeridir. Hal kayıt sistemi Eylül 2019 kayıtlarına göre, bu iki hale gelen günlük 15-20 bin ton ürün İstanbul'un 750 semt pazarına sevk edilmektedir. Bu semt pazarlarının yanı sıra Hal Kayıt Sistemine kayıtlı altı adet üretici pazarı bulunuyor.³⁴

Bayrampaşa ve Ataşehir hallerine Türkiye'nin neredeyse her şehirden ürün gelmekte. Bayrampaşa Haline giren araçların plaka numaralarına göre tutulan kayıtlara göre, en fazla sevkiyatın yapıldığı 10 şehir Tablo 2'deki gibidir.³⁵

Sıra	İl	Araç Sayısı
1	Antalya	35.056
2	Bursa	15.345
3	Mersin	14.253
4	İstanbul	13.188
5	Ankara	11.266
6	İzmir	10.879
7	Sakarya	10.250
8	Adana	7.511
9	Manisa	6.719
10	Çanakkale	6.572

TABLO 2. 2018 YILI İLLERE GÖRE KAMYON SAYILARI

Kaynak: İBB Haller Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Giriş yapan toplam araç sayıları son yıllarda düşme eğilimi gösteriyor (2018- 291.923; 2017- 300.420; 2016- 320.707). Bu veri meyve sebze ticaretinin her yıl daha fazla hal dışından çıktığına işaret etmekte. Hal Müdürlüğü yetkilerinin beyanına göre, İstanbul'da gerçekleşen sebze ve meyve ticaretinin yaklaşık yüzde 60'ının hal sistemi dışında gerçekleşmekte. Bir başka deyişle, İstanbul'un iki hali İstanbul'un

sebze meyve tüketiminin ancak yüzde 40'ını karşılamakta (İBB, 2017).

Toptancı hallerinin yanı sıra tarihsel olarak Osmanlı dönemine kadar izinin sürülebileceği küçük üreticilerin doğrudan ürünlerini pazarladığı bir kanalın da olduğu hatırlanmalı. Zira, İmparatorluk yıllarında İstanbul, kent çeperi ve kent içi tarım alanlarının yoğun olduğu bir şehirdi (Quataert, 2004: 961). Şehir surlarının içinde yoğunlaşan yerleşim, zamanla surların dışına doğru yayıldıkça su kaynakları etrafında toplanan tahıl ve meyve sebze bahçeleri, yani bostanlar, yerleşim alanlarının içinde kaldı. Bostanların İstanbul'un meyve, sebze ve tahıl ihtiyacının karşılamakta önemli bir rolü vardı (Kaldjian, 2004). İstanbul içinde üretilen ürünler bostan sergileri yoluyla tüketicisine doğrudan ulaşırdı. Bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarından, köyden kente göçün yoğunlaştığı 1950'lere kadar belirgin bir dönüşüm geçirmede. Cumhuriyetin ilk yıllarında kentin tarım ve hayvancılık yapısı büyük ölçüde korundu ve desteklendi. Sulama imkanları da geniş olan Kağıthane ve diğer bostanlar İstanbul pazarlarında ürünlerini tükeciye ulaştırmakta zorluk çekmiyordu. Ancak, 1960'lardan itibaren İstanbul'un bostanları arazi spekülasyonu, gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma süreçlerine yenik düşmeye başladı. Yedikule Zindanları ve Sur etrafındaki bostanlar yok olma aşamasına geldi. Zeytinburnu Cevizlibağ'daki bostan hal esnafı da 1997 yılında Bayrampaşa haline eklendi.

Sorun Alanları

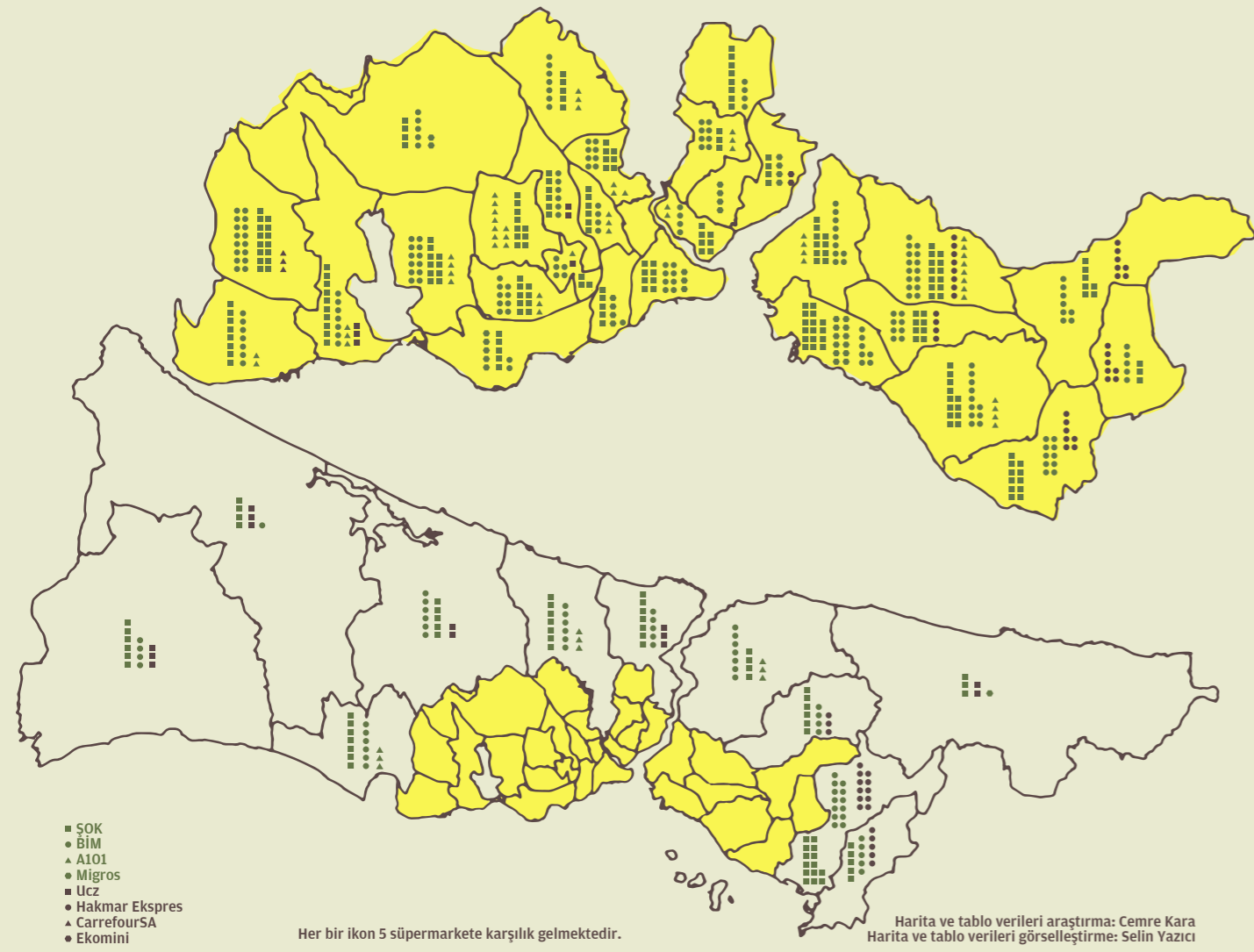
İstanbul tedarik sistemine ilişkin sorunlar, Türkiye için yapılan değerlendirmelerden farklı olmamakla birlikte daha derinleşmiş sorunlar olarak belirleniyor. İstanbul için öne çıkan sorun alanları tedarik sistemine dahil aktörler arasındaki güç dengesizliği, ekolojik sürdürülebilirlik sorunları ve kurumsal ve altyapıya dair sınırlılıklar olarak üç temel odak etrafında toplanıyor.

Hal dışı ticaret ve küçük aktörler

Tüm Türkiye için geçerli olan küçük esnafın zincir marketler karşısındaki savunmasız durumu, İstanbul için daha büyük bir sorun olarak belirleniyor. İstanbul gıda tedarikinin yüzde 60'ının hal dışında gerçekleşmesi sorunun boyutunu gösteren önemli bir veridir.

³² Kapan Araççada terazi demektir.

³³ İlgili mevzuatta belediye izniyle gerçek veya tüzel kişiler tarafından da toptancı hali kurulabilmesinin önünün açılmasının ardından İstanbul'da bir özel toplanı haline izin verilmiştir. Özel Mega Gıda Toptancı hali 2019 yaz ayları itibarıyla yalnızca patates ve soğan için toptan satış ticaretini yürütmektedir.

ŞEKİL 7. İSTANBUL'UN İLÇELERİNE GÖRE SÜPERMARKET YOĞUNLUĞU

Kaynak: Adanalı (2019)

Çünkü ancak süpermarket zincirleri toptancı hali dışında ticaret yapabilecek kadar yaygın bir tedarik sistemi kurmuş durumdadır. Şekil 7'de de görüldüğü üzere, süpermarket zincirlerinin yoğunluğu tüm gıda tedarik sistemini domine etmektedir.

Bu raporun yazarları tarafından hal içinde yapılan görüşmeler gösterdi ki, küçük aktörler olan üretici örgütleri halde yerlerini alamıyorlar. Yasal düzenlemeye göre, yüzde 20 oranında kota ayrılan üretici örgütlerinin sayısının 571'de üç, yani yüzde 0,5 olduğu bu rapor için yapılan İBB hal müdürlüğü yetkilileriyle yapılan görüşmelerde ifade edilmiştir.

Ekolojik Sürdürülebilirlik Sorunları

Ulaşım sektörü, enerji tüketimi ve sera gazı salımı açısından

36 İBB Hal Müdürlüğü Bayrampaşa Hali'ne ürün getiren araçların plakalarını esas alarak giriş yapan kamyonun o ilin merkezinden doğrudan hale geldiğini varsayıyor. Bu varsayım üzerinden, her ilin İstanbul'a uzaklığı ile 2018 yılı için her il den hale gelen araç sayısı çarpılarak Bayrampaşa Hali'ne ürün getiren araçların İstanbul'a kadar kat ettiği toplam yol hesaplandı. Bu yöntemle, Bayrampaşa haline ürün getiren araçların kat ettiği toplam yol yılda 101 milyon 452 bin 543 kilometre olarak bulundu. Belediyeye bağlı Ataşehir'deki diğer sebze meyve haline 2018 yılında ürün getiren (104 bin 9) araçların Bayrampaşa haline gelenler (187 bin 914) ile aynı il dağılımına sahip olduğu varsayılarak aynı yöntemle Ataşehir haline gelen araçların kat ettiği mesafe 56 milyon 153 bin 227 kilometre olarak hesaplandı. Böylece, İstanbul'un iki haline gelen ürünlerin sevki için toplam 157 milyon 605 bin 770 km yol kat edildiği verisine ulaşıldı. Bu kamyonların ortalama olarak 75 km/saat hızla gittiği, Euro 4 sınıfına dahil olduğu, dizel yakıt kullandığı ve ortalama 15 ton yük taşıdığı var sayıldı. Kilometre

önemli bir sorun. Uluslararası ticaret ilişkilerinin gelişmesi ile mal taşımacılığının, bir diğer deyişle lojistik sektörünün karbon ayak izi büyümekte. Tüm dünyada taşımacılığın (yolcu ve mal) yıllık karbon gazı salınımindaki oranı yaklaşık yüzde 24 civarındadır. Herhangi bir politika değişikliği olmadığı takdirde bu oranın gide-rek artacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'de yük taşımacılığının yüzde 90'ı kamyonlar tarafından karşılanmakta (Özen ve Tüdeş Yaman, 2013: 62). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hal Müdürlüğü verilerine göre 2018 yılında Bayrampaşa ve Ataşehir meyve-sebze hallerine toplam yaklaşık 292 bin araç ürün getirmiştir ve toplamda 158 milyon km yol kat edilmiştir. Karayolu taşımacılık operasyonlarında kilometrede ortalama 652 gram CO2 salım yapıldığı kabul edildiğinde³⁶

Richard Lutzbauer © Greenpeace

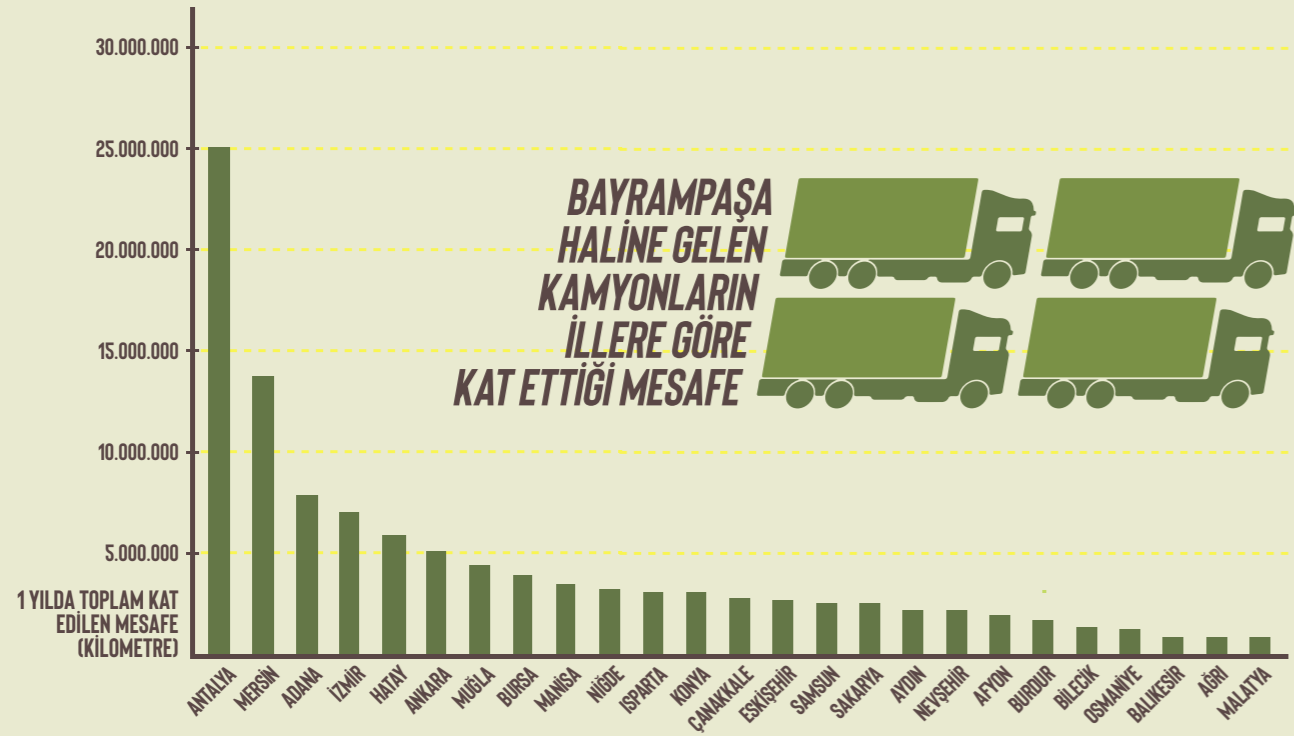
sadece bu iki hale Türkiye'nin farklı şehirlerinden gelen ürünlerin taşımacılığı için 2018 yılında toplam yaklaşık 100 milyon kiloton CO2 salınmıştır.

ABD Çevre Koruma Ajansı hesaplarına göre bu sayı, 17 bin 439 evin bir yıllık elektrik tüketimine tekabül etmektedir. Şekil 8'de sevkiyatın en yoğun olduğu illere göre, her ilin İstanbul'a uzaklığı ve kamyon sayıları hesaba katılarak bir yılda kat edilen mesafe görülebilir. Üstelik

bu hesaba halden çıkan ürünlerin yine kamyonlara semt pazarlarına sevkiyatı veri seti yokluğu sebebiyle dahil değildir.

Bu rakamlar gösteriyor ki, İstanbul meyve sebze tedarikinin merkezinde bulunan kamyon taşımacılığının çevresel etkilerinin azaltılması ve alternatif stratejiler üretilmesi son derece acil.

başına gram cinsinden karbon ayak izi hesaplayan iki ayrı kaynağa göre (Hickman ve ark. 1999; Zanni ve Bristow, 2010), toplam karbon emisyonunun yaklaşık 100 kiloton olduğu anlaşıldı. Bu verinin İstanbul meyve sebze tedarikinin yalnızca yüzde 40'ını karşılayan iki toptancı haline dair olduğu, ürünlerin halden çıkıp manav, pazar, süpermarket gibi İstanbul içi sevkiyatını hesaba katmadığı düşünülürse İstanbul tedarik zincirinin karbon ayak izini bu hesaplamaların çok daha üstünde olduğu ve dolayısıyla iklim krizine ciddi bir etkiye bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

ŞEKİL 8. BAYRAMPAŞA HALİNE GELEN KAMYONLARIN İLLERE GÖRE KAT ETTİĞİ MESAFE

Kaynak: İBB Haller Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Toptancı Halinin Altyapı Yetersizlikleri

Mevcut tedarik sisteminin sürdürülebilirliğine ilişkin önemli bir sorun da İstanbul toptancı hallerinin depolama, laboratuvar ve atık yönetimine dair sınırlılıklarıdır. Bayrampaşa toptancı hali şu anda İstanbul'un ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmakta. Örneğin, bu denli büyük bir halde olması zorunlu olan soğuk zincir sistemi bulunmuyor. Tasnifleme ve paketleme tesislerinin eksikliği de saha çalışması sırasında dikkat çeken sorunlar arasında. İstanbul'un hal sisteminde kimyasallara karşı denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiği iddia edilebilir. Bayrampaşa halinde yapılan saha çalışması sırasında gelen ürünlerden alınan örnekler üzerinde gerekli tetkiklerin yapıldığı laboratuvar olanaklarının yetersizliği dikkat çekici. Kayıp ve atık konusu da yine halin eksikleri arasında. FAO kaynaklarına göre, tüm dünyada üretilen tarımsal ürünlerin

37 Bitkisel gıda konusunda kayıp ve atık genellikle 5 adım içinde oluşur: (1) hasat sırasında mekanik araçlardan kaynaklanan zarar veya yine hasat sırasındaki döküntü; (2) hasat sonrası sevk, depolama ve nakliye; (3) işleme ve paketlemedeki teknik sebeplerden kaynaklanan etkisizlik; (4) toptan satış, perakende ve dağıtım sisteminde evsel veya yiyecek endüstrisi dahilinde yaşanan çürüme ve bozulma; (5) son kullanıcıya ulaşan gıda ürününün evde veya dışarıda yendiği durumda atık hale gelmesi (Buzby ve Hyman, 2012: 561-570).

üçte biri zayı oluyor (Goodwin, 2019).³⁷ Türkiye'de yapılan istatistik analizleri mevcut durumda tarladan çıkan ürünün yüzde 25'inin zayı olduğu yönünde. Bu zayıyat oranı büyük bir ekonomik kayıp anlamına gelmektedir.

Etkili bir toptancı hali ve semt pazarları sistemi toptan satış ve perakende tedariki sırasındaki kayıp ve atığı engelleyebilir. Ancak, Bayrampaşa Hali saha çalışmasında yapılan mülakatlarda mevcut hal sisteminin giderek artan miktarda atık üretmekte olduğu ifade edildi. Nakliye sırasında oluşacak bozulma ve çürüme etkisinin azaltılabilmesi için paketleme tekniklerine yoğunlaşıyor. Bu kez de ürünleri daha iyi koruyacak mukavva, ahşap, plastik ve polistirenler kaynaklı atık sorunu ortaya çıkmakta. Halen bu tür atıklar halin tüm atıklarının yüzde 80'ini oluşturmaktadır (İBB, 2017).

Bayrampaşa Hali, Temmuz 2019 ©Orkun Doğan 2019.

Mevcut belediye örgütlenmesi içinde gıda konusunun "Muh-tarlıklar ve Gıda Daire Başkanlığı" görev kapsamı içinde tanımlanması da ayrı bir değerlendirmeyi hak etmektedir. Gıda konusu gıdaya genel olarak erişim sorunsalı çerçevesinden ziyade, gıda yardımları bağlamında değerlendirilmektedir.

İBB'nin 2018 Faaliyet Raporuna göre, idarenin stratejik amaç ve hedefleri arasında gıdaya erişim sorunu göz ardı edilmiş görünüyor. Üstelik rapor bu konuda herhangi bir önem alıcı perspektife sahip değil. Faaliyet Raporunun "Temel Politikalar ve Öncelikler" bölümünde de iklim değişikliği sanki sadece "çevre kirlenmesi" ve iklim değişikliğine karşı mücadelede "çevrenin korunması" gibi algılanmakta ve yansıtılmakta.³⁸

38 "İklim değişikliği politikalarını kalkınma politikalarıyla entegre etmiş; enerji verimliliğini yaygınlaştırmış; temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmış; iklim değişikliğiyle mücadelede özel şartları çerçevesinde aktif katılım sağlayan ve yüksek yaşam kalitesiyle refahı tüm vatandaşlarına düşük karbon yoğunluğu ile sunabilen bir ülke olmak" vizyonu doğrultusunda Türkiye alacağı önlemlerle emisyon sınırlamalarını, azaltım faaliyetlerini ölçülebilir, raporlanabilir ve doğrulanabilir şekilde yapacağını taahhüt etmiştir. Barındırdığı yüksek nüfusa bağlı olarak pek çok çevresel etki üreten İstanbul'da da sürdürülebilir çevre yönetimi vazgeçilmez bir önceliklidir. İBB temel bir hak olarak gördüğü "Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama" hakkını İstanbullulara sunmak için yeşil alan yönetimi, çevre koruma, atık yönetimi, su ve atıksu yönetimi ile enerji yönetimi alanlarında projeler üretmeyi sürdürecektir, sera gazı emisyon oranının azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

Yaklaşık 300 sayfadan oluşan raporda, "gıda" kelimesi ise sadece 26 kez geçmekte, bunların büyük bir çoğunluğunda da gıda denetimleri konu edilmektedir. Gıda rejimi ile ilgili sayılabilecek tek vurgu, "gıda güvenliği" olup, bu da Hıfzı-sıhha Laboratuvar Hizmetleri başlığı altında "ayrıca, su ve gıda güvenliği konusunda birliktirlik ve eğitim hizmetlerinin yanı sıra öğrencilere yönelik staj eğitimleri de verilmektedir" şeklinde geçmektedir.

Oysa, Türkiye gıda sisteminin tüm sorunlarını en derinden deneyimleyen İstanbul'da karşılaşılan sorunların çözümü için İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin daha etkin ve aktif bir rol oynaması zorunlu görünüyor. ■

6. SONUÇ YERİNE: NE YAPMALI?

Küreselleşme ve neoliberalleşme süreçleri tarım-gıda sektöründe faaliyet gösteren -çoğu çok uluslu şirket olan- büyük aktörlerin çıkarlarını gözetme eğilimindedir. Tarıma verilen devlet desteklerinin yasal eşliğinin (GSMH'nin yüzde 1'i) bile altında kaldığı koşullarda çiftçiler ve üreticiler büyük oyuncular karşısında korumasız durumdadır. Tüm Türkiye'nin ve daha yoğun biçimde İstanbul'un gıda tedarik sisteminde gözlemediğimiz en önemli eğilim tedarik zincirlerinin giderek toptancı halinin dışına çıkmasıdır. Gıda tedarik sistemi hal kayıt sistemi yoluyla kontrol edilmeye ve düzenlenmeye çalışılsa da, kayıt dışılık önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Tedarik sisteminin zayıf halkaları olan üreticilerin ve tüketicilerin yanı sıra küçük ölçekli esnafın da karşı karşıya olduğu sorunların çözümü için mikro, mezo ve makro düzeylerde, kısa, orta ve uzun vadede sonuç verecek kamu politikası değişiklikleri gereklidir.

1. ÜRETİCİ PAZARLARI KURULMALI VE DESTEKLENMELİDİR.

Üreticilerin doğrudan tüketiciyle buluştuğu "üretici pazarları"nın kurulması amaçlanmalıdır. Üretici pazarları tüketicileri doğrudan bilgilendirir ve gıda egemenliğinin tesisine katkıda bulunur. Üretici ile tüketicinin buluşma noktası olacak üretici pazarları, üreticinin tüketiciden doğrudan geri besleme almasına imkan verir. Tarımsal üretimde üretici-tüketici arasındaki mesafeyi kısaltmak yalnızca ekonomik olarak değil ekolojik ve sosyolojik olarak da sağaltıcı bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır.

Mevcut mevzuatta üretici pazarlarının kurulmasına yönelik herhangi bir engel görülmemektedir. 5957 sayılı kanuna göre, semt pazarlarında bulunan toplam satış yeri sayısının en az yüzde 20'si üreticilere ayrılmaktadır. Bu durum üreticilerin ürünlerini doğrudan tüketiciye ulaştırmasının önünü açıyor görünse de, büyük üreticilerin ürünlerinin pazarlandığı ortam, küçük üreticilerin rekabet etme gücünü zorlamaktadır. Aynı maddenin 3. bendinde işaret edildiği üzere üreticilerin kendi talebini (pazar payını) yaratabilmesi için Büyükşehir Belediyesi tarafından desteklenen üretici pazarlarının semt pazarları ile aynı gün olmaması önemlidir. Halen hal kayıt sistemi verilerine göre İstanbul'da altı tane üretici pazarı vardır. Ancak bu altı pazar şüphesiz İstanbul çeperi ve çevresindeki üreticilerin İstanbul'u beslemesi için yeterli bir miktar değildir. Buna ek olarak, İstanbul'a uzak bölgelerde üretim yapan küçük üreticilerin büyük mesafeler katederek ve günlük

olarak çalışmaları gereken işledikleri topraklarını bırakarak İstanbul pazarlarına gelmelerinin üreticiler için fiziksel ve finansal zorluk oluşturduğu göz önüne alınarak, pazara erişim konusunda üreticilere yönelik mekanizmalar geliştirilmelidir.

Greenpeace Akdeniz, belediyelerden ürünün tarladan sofraya uzanan yolculuğunda araçları ortadan kaldırarak hem üreticinin emeğinin karşılığını alacağı hem de tüketicinin daha sağlıklı gıdaya ulaşmasını sağlayacak üretici pazarları kurmasını talep etmektedir. Böylece şehirlerde tüketicilerin yeniden üretimle ilişkisinin kurulmasını, üreticilerin refaha erişmesini ve aynı zamanda iklim değişikliğiyle mücadelede ekolojik tarım uygulamalarının yaygınlaşmasını hedeflemektedir. Belediyeler öncelikle üretici pazar alanlarını oluşturmak, ürünlerin nakliyesini kolaylaştırmak, genel organizasyonu üstlenmek, üretici ve tüketicileri bilgilendirmekle yükümlü olacaktır. Dahası mevcut durumda pestisit kalıntı denetlemesi Tarım Bakanlığı'na bağlı il ve ilçe müdürlüklerinin sorumluluğunda, ancak belediyelerden talebimiz bu sürecin takibini yapmaları ve denetimlerin sürekliliğini sağlamalarıdır. Belediyelerin pestisit kalıntı analizi konusunda önlerinde hiçbir yasal engel bulunmamasından ötürü denetimlerin takibini yapmalarını ya da bizzat üstlenmelerini beklemek vatandaşların en doğal hakkıdır.

2. BAĞIMSIZ VE DEMOKRATİK BİLGİ ÜRETİLMELİ VE PAYLAŞILMALIDIR.

Çiftçiden-çiftçiye eğitim, agroekolojinin ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı zamanda bağımsız araştırmacıların çiftçilerin ihtiyaçlarına yönelik yapacağı araştırmaların da çiftçilerle birlikte desteklenmesi, araştırma ve laboratuvar faaliyetlerinin geliştirilmesi gıda egemenliği açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla yatay ve çiftçiden-çiftçiye eğitim modelleri geliştirilerek kimyasalsız, doğa ile uyumlu, agroekolojik tarım yapılması konusunda birikimlerin paylaşılmasına olanak sağlamak yerel yönetimlere düşen önemli bir görevdir.

Katılımcılığın ve toplumsal eylemliliğin güçlenebilmesi için mevcut sorunlar konusunda tüketicilerin de bilgilendirilmesi ve farkındalıklarının artırılması gereklidir. Sorunların derinliğine ilişkin yeterince bilgi sahibi olmayan tüketicinin alternatif talep etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla araştırmacı-çiftçi-tüketici bileşenlerini içeren ekolojik tarım eğitim programları şekillendirilmelidir.

3. KARAR ALMA MEKANİZMALARINA KATILIM DESTEKLENMELİDİR.

Uzun erimli ve kapsamlı bir toplumsal dönüşüm için katılımcılığın, toplumsal eylemliliğin desteklenmesi, hak temelli yasallığın tesis edilmesi ve ekonomik araçların bu yönde kullanılması gerekmektedir. Tüketicinin politik olduğu ilkesinden hareketle, demokratik kitle örgütleriyle işbirliği içinde koordine edilecek yaygın bir kampanya, tüketici yatkınlıklarını ve tercihlerini değiştirebilir. Tüketici hareketinin örgütlenmesi alternatifler talep edecek siyasal aktörleri ortaya çıkaracak, diğer yandan bu farklı yaratıcı alternatiflerin aşağıdan yukarı şekillenmesine imkan verecektir. Gıda tedarikine ilişkin atılması gereken somut adımlar ise iyi, mevsimsel, temiz ve sağlıklı gıdaya talep yaratmak, gıda ürünlerinin yetiştirilmesinden mutfakta kullanımına kadar öğrenme olanakları ve sahaları yaratmaktır.

4. GIDA ATIK VE KAYBI AZALTILMALIDIR.

Gıda atık ve kaybını önlemek üzere, kentteki gıda işletmeleri, kantin ve yemekhanelerdeki atıklar ile pazar yerleri ve evsel gıda atığının toplanmasının organize edilmesi ve kompost olarak değerlendirilmesi atık ve kaybin kent yararına kullanılması önem taşımaktadır. Bunu yanında insan sağlığına zarar vermeyecek fazla ve atığa dönüşmek üzere olan gıdanın yeniden dağıtımının yerel yönetimlerce koordine edilmesi sağlanabilir.

5. ÜRETİCİYE YÖNELİK DESTEKLER GELİŞTİRİLMELİ VE ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ DESTEKLENMELİDİR.

Tarımsal üretimi gerçekleştiren küçük üreticinin gıda tedarik zincirinde söz sahibi olması ancak örgütlenmesiyle mümkün olabilir. Dolayısıyla tarımsal üretici örgütlerinin işlevlerinin canlandırılması önemlidir. Toptancı halinde üretici birliklerince satılan ürünlerden hal rusümü kesilmemesi, hal içinde üretici birliklerinin toptan satışını destekleyen bir uygulamadır. Yine hal içindeki toplam işyeri sayısının en az yüzde 20'sinin üretici örgütlerine ayrılması

destekleyici bir yasal zemindir. Ancak mevcut koşullar altında bu kota üretici örgütlerince doldurulamamaktadır. Yasal düzenlemeye ilaveten kooperatiflerin kurumsal yapısını güçlendirmek için tarımsal girdiler, pazarlama, lojistik ve finans konularında destekler gereklidir. Küçük üreticinin ürünlerini tüketiciye ulaştırılabilmesi için ulaşımı ve iletişimi kolaylaştıracak ve ucuzlatacak kamu altyapı yatırımlarına, koordinasyonu üreticiler ve tüketicilerle birlikte sağlanacak ilişkiler ağına ihtiyaç vardır.

Bu amaçla İstanbul Büyükşehir Belediyesince tarım ve gıda politikalarında özellikle İstanbul'a meyve sebze tedariki yapabilecek bölgelerdeki küçük üreticilerin yararlanabileceği yeni tarımsal destek mekanizmalarının geliştirilmesi düşünülebilir. Böylece hem İstanbul çeperi ve çevresindeki kırsal nüfusun yaşamsallığı iyileştirilir, hem de İstanbul'un gıda tedarikinin küreselleşme ve neoliberalleşmenin olumsuz etkilerinden bir ölçüde kurtulması sağlanır.

5a. Yeni finansal destek mekanizmalarla borç yükünden kurtarılmalıdır.

Küreselleşme ve neoliberalleşme süreçleri ile iç içe işleyen finansallaşma süreci tarımsal üreticilerin borçluluğunu gündeme getirmiştir. Borçluluk ilişkileri altında ezilen üreticinin hem özel banka kredilerinden, hem de tefecilik ilişkilerinden kurtarılması ancak kamu bankalarının ve yerel veya merkezi devletin tarım desteklerinin artırılmasıyla gerçekleşir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde geliştirilecek mikro-kredi, hibe ve mikro-sigorta uygulamaları ile üretici borçluluğu hafifletilebilir. Kooperatiflere verilecek destek mekanizmaları özellikle kadının güçlenmesi ve tarımda genç istihdamının geliştirilmesi için önemli olacaktır. Bununla birlikte yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde ekolojik olmayan, halk sağlığına ve doğaya zarar verecek tarımsal üretime verilen desteklerin azaltılması, kanunlarda ve vergi uygulamalarında bu amaçla bir dönüşümün başlatılması küçük ve ekolojik tarıma geçiş sürecindeki üreticileri teşvik edecektir.

5b. İnovasyona (yeniliğe) destek verilmelidir.

Yeniliğe verilecek destek, çiftçilerin, dışarıya olan bağımlılığını azaltacak ve kendi kaynaklarıyla kapalı sistem içinde üretim yapabilmelerini sağlayacaktır. Özellikle mekanizasyonda çiftçilerin kendi ihtiyaçlarına yönelik teknik ve sosyal yeniliklerin çiftçilerin yararına desteklenmesi ve araştırma kuruluşlarının bu yönde çiftçilerle çalışmaya yönlendirilmesi ile devlet kontrol ve denetiminin sağlanması önem taşımaktadır.

5c. Yerel, bölgesel ve ulusal pazara erişebilmeleri için alternatif pazarlama olanakları oluşturulmalı ve desteklenmelidir.

Tarım alanlarındaki biyoçeşitliliğin, geleneksel çiftçi/köylü bilgisi, yerele uyum göstermiş köylü tohumları, hayvan türleri ve meralar desteklenerek artırılmasının sağlanması, orman alanları ve diğer biyoçeşitlilik alanları ve su varlıklarının korunması önem taşımaktadır.

Küçük ölçekli gıda üreticilerinin ekolojik olarak ürettikleri ürünlerin, sertifika aranmadan, aracsız, doğrudan, güvене dayalı ilişkiler yoluyla yerel ve ulusal kamu kurumlarına tedarikinin sağlanması ve desteklenmesi, pazara erişimde engellerin büyük bir kısmını ortadan kaldıracaktır. Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin üretici örgütleriyle yapacakları işbirliğiyle, yerel kamu kurumlarında çalışanların, kreşlerde bakımı yapılan çocukların mevsimsel ve sağlıklı gıdaya erişmesi sağlanabilir. Bu yolla çiftçilerin ürünlerinin satışından kendi yaşamlarını idame ettirebilecekleri bir gelire sahip olmaları sağlanmış olur. Mevcut yasal çerçeve böylesi bir ticari ilişkiyi kolaylaştırıcı yöndedir. Kamu İhale Kanununun (No.4734, Tarih: 4.1.2002) 3. maddesinin a bendine göre, kamu kurum ve kuruluşlarının işlemek, değerlendirmek ve satmak üzere doğrudan üreticilerden veya ortaklarından tarım ve hayvancılıkla ilgili ürün alımı ihale kanununa tabii değildir.

Yerel yönetimlerin yetkisinde olan tarıma elverişli toprakların, toprakları işleyecek çiftçilere belli şartlar altında uzun dönemli kiralaması veya dönemsel olarak ücretsiz kullanımına vermesi ve ürünlerin yine belediyenin destekleyeceği kooperatifler aracılığıyla satılması önemli bir katkı olacaktır. Üretici ve tüketici kooperatiflerinin, alışveriş grupları ve kentsel gıda inisiyatiflerinin etkinliklerinin desteklenmesi, toplanma ve dağıtım yaptıkları alanların sağlanması, destek verilmesi, depolama ve lojistik konusunda destek verilmesi de üretici, tüketici ve küçük ölçekli ticaret yapan yerel girişimcileri cesaretlendirecektir.

5d. Coğrafi işaretlendirme uygulaması ile yerel üreticiye rekabet gücü kazandırılmalıdır.

Bayrampaşa lahanası, Çengelköy salatalığı, Kırkağaç kavunu gibi raftaki ürünün geldiği yöreyi bilmek önemlidir. Endüstriyel tarım gıdanın üretim ve tüketim ilişkilerini tarihsizleştirir, üretimin ve tüketimin içinde gerçekleştiği toplumsal koşullardan bağımsızlaştırır. Endüstriyel tarım tekniklerinin kamu sağlığına, doğaya ve kırsalın sosyoekonomik ve kültürel ilişkileri üzerine olumsuz etkileri düşünüldüğünde küçük üreticilik, yerel tüketim ve kısa tedarik zincirleri daha da önem kazanmaktadır. Standartlaştırılmış tarımsal ürünlerin tedariki küçük ve orta ölçekli üreticilerin piyasalara erişimini zorlaştırmaktadır. Standartlaşmanın aksine coğrafi işaretlendirme kalite şematizmasının yerine, yerel ve yöresel niteliği öne çıkarır. Bu nedenle, kırsal kalkınma literatüründe özellikle 2000'li yılların başında coğrafi işaretlendirme politikaları kalkınma stratejilerinin önemli bir aracı olarak öne çıktı (Marsden vd., 2000; 2002; Nizam, 2011; Sylvander, 2004). Türkiye'de bu konudaki uygulama 1995 yılında Avrupa Gümrük Birliği'ne uyum çerçevesinde başlamış, 2016 Aralık ayında çıkan 6769 sayılı Sınai Mülkiyet kanunu sonrasında ivme kazanmıştır. Türk Patent ve Marka Kurumu 2019 yılı Ağustos ayı istatistiklerine göre, 436 tescilli 429 başvuru aşamasında coğrafi işaretli ürün bulunmaktadır. Bu ürünler arasında, 112 tescilli, 157

başvurusu yapılmış tarımsal ürün bulunmaktadır.³⁹ İstanbul çeper ve çevresinde başlanacak coğrafi işaretleme çalışması yöresel ürünlerin gelişmesini, geleneksel bilginin korunmasını sağlayacaktır. Bu bölgenin tarımsal üretiminin görünürlüğü ve dolayısıyla ekolojik ürünlere olan talebi arttıracaktır. Böylece bir çalışma bu bölgelerdeki küçük üreticilerinde gelirlerinin iyileştirecek, tarım alanlarının etkin biçimde kullanılmasını sağlayacaktır. Bu uygulama nihayetinde tarımsal üretimin çeşitliliğini ve doğanın biyoçeşitliliğini teşvik edecektir. Yerel üreticiyi önemli bir aktör olarak öne çıkaracaktır. Metalaştıran patent tescillerinden farklı olarak müşterek hakkı öne çıkararak coğrafi işaretleme tescilli ile o ürüne ilişkin verilecek kararların sosyokratik biçimde verilmesine ve böylece yerel sosyal ilişkilerin müştereklik esasında eşitlikçi bir biçimde dönüştürmesini sağlayacaktır.

6. KİMYASAL KÜNYESİYLE KİMYASALLARIN KULLANIMI ZAMANLA AZALTILARAK, ORTADAN KALDIRILMALIDIR.

Üretici ve tüketici örgütleri ve diğer aktörlerin devlet kurumlarıyla işbirliği içinde zehirli ve zararlı tarım kimyasallarının kullanımının denetimleri ve kontrollerini yürütmeleri önemlidir.

Ayrıca bu bilginin tüketiciyle paylaşılabilmesi için ürünlerin laboratuvar analizi sonuçları gıda güvenliği gereğince ürünün künyesine eklenmelidir. Böylece her ürün için kullanılan zararlı kimyasalların oranları konusunda tüketicinin farkındalığı geliştirilmiş olup, kalite fiyat mekanizmaları ekolojik ürünler lehine yeniden kurulabilir. Bu uygulamanın yaygınlaşmasıyla küresel gıda sisteminin en büyük aktörleri olan çok uluslu tarımsal girdi şirketlerinin piyasa üzerindeki hakimiyeti de zayıflayacaktır.

7. KARBON AYAK İZİ KÜNYESİYLE TEDARİK ZİNCİRLERİ ÜRETİCİLER LEHİNE KIRILMALIDIR.

Mevcut sera gazı ve CO2 salımını azaltmak için en etkili yöntem kısa tedarik zincirlerinin güçlendirilmesidir. Bu amaçla tarımsal ürünlerin künyelerine karbon etiketi eklenmelidir. Üretim yerini, cinsini, varsa sertifika bilgilerini içeren barkodlu etiket, ürünün

karbon ayak izi bilgilerini de içermelidir. Böylece tüketici, karbon ayak izine göre tüketim tercihlerini yeniden gözden geçirme olanağı bulacaktır.

8. KOLEKTİF KENT BAHÇELERİ YEŞERTİLMELİDİR.

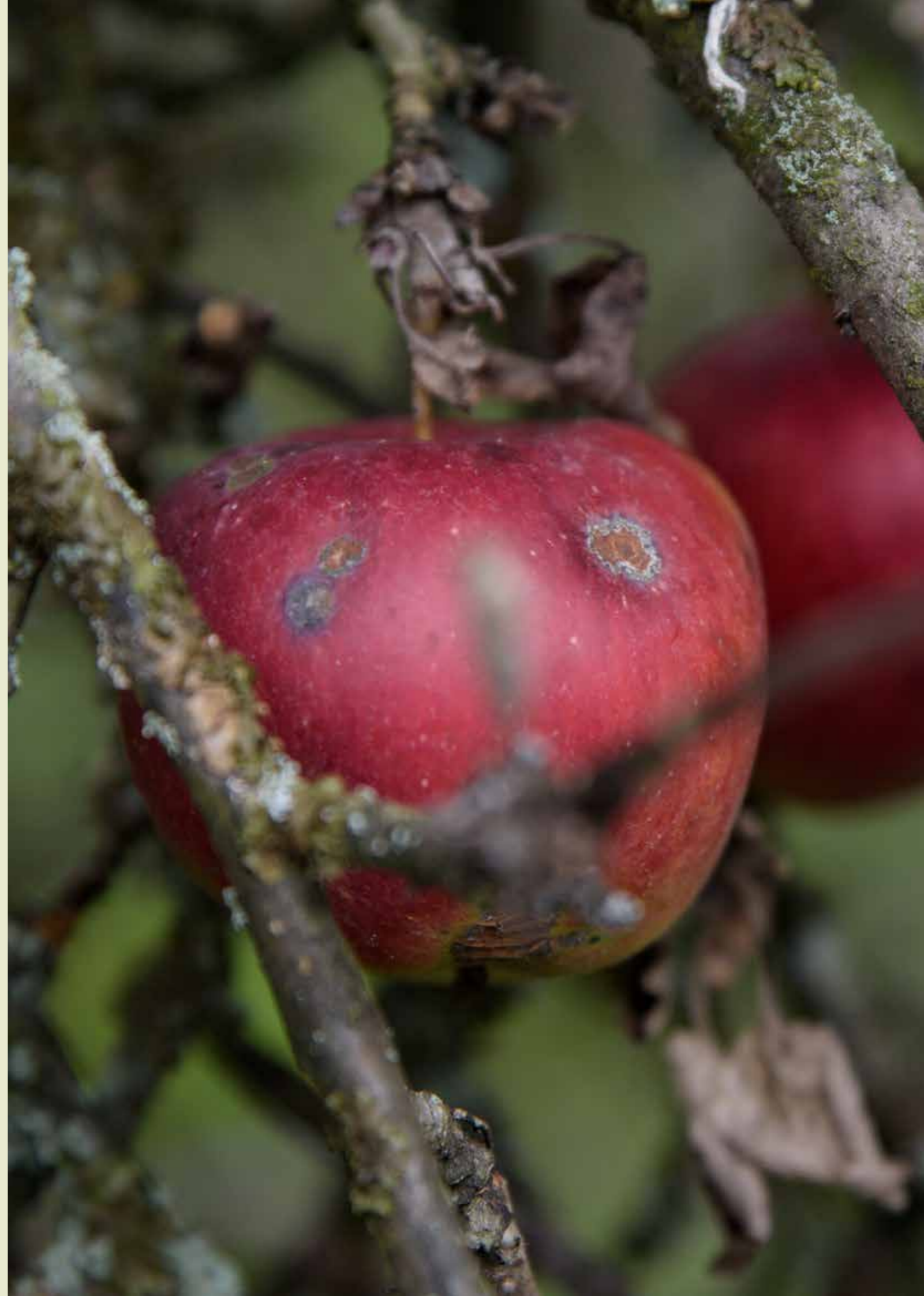
İstanbul'un bostan geleneğini yeniden yeşertmek önemlidir. Kent içinde, çeperinde veya dışındaki tüm parkların, yol kenarlarının, özel veya kamuya ait atıl kalmış toprak parçalarının tarımsal üretime açılması mümkündür. Şu an görünmez haldeki bu toprak parçalarında yapılacak üretim, mahalle içinde ekonomik ve sosyal yardımlaşmayı mayalayacaktır. Uygun durumdaki tüm toprakların dayanışma duygularıyla ekilmesi, dikilmesi, ürünlerin hasat edilmesi ve ihtiyaca göre pay edilmesi ilkesiyle kullanıma açılması İstanbulluyu birbirine ve doğaya yaklaştıracaktır (Bingöl, 2015). Kolektif kent bahçeleri İstanbul'un flora ve faunasını çeşitlendirecek zenginleştirilecektir. Tarımsal üretimin zorluklarını deneyimleyen kentli nüfusun kırsal ve tarımsal sorunlara ilişkin farkındalığını arttıracaktır. Gıda egemenliğini talep eden bir tüketici kültürü gelişmesine katkıda bulunacaktır (Kent, 2019).

Kentin boş alanlarının mahalleliler tarafından böyle bir amaçla 'geri alınması' ortak karar alma mekanizmalarının gelişmesi için bir fırsat olacaktır. Geliştirilecek bu mekanizmalar vatandaş katılımını arttıracak, İstanbul'un İstanbullu ile yönetilmesini kolaylaştıracaktır.

9. TÜM ALTERNATİFLERİN DEĞERLENDİRİLECEĞİ VE EYLEM PLANININ KARARLAŞTIRILACAĞI KENT GIDA KONSEYLERİ KURULMALIDIR.

Yerel yönetimin en önemli sorumluluklarından bir iyi ve sağlıklı gıdayı erişilebilir kılmaktır. Kentin gıda güvencesi ve güvenliğinin ancak Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki kurumlar ve tüm demokratik toplum örgütlerinin ve inisiyatiflerinin bileşeni olduğu "Kent Gıda Konseyi" yapılmasıyla mümkündür. Bu rapor bağlamında tartışılan ve önerilen tüm alternatifler Kent Gıda Konseyi'nin gündemine alınıp katılımcı ve şeffaf süreçlerle tartışılmalı ve bu süreç sonucu şekillenecek Eylem Planı ile uygulamaya konmalıdır. ■

³⁹ 17 tescilli, 26 başvurusu yapılmış peynir; 10 tescilli, 3 başvurusu yapılmış süt ve tereyağı dışında süt ürünü; 10 tescilli, 6 başvurusu yapılmış tereyağı dahil katı ve sıvı yağlara dair coğrafi işaret bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adanalı, Y. (2018) Türkiye'nin Süpermarket Coğrafyası, **beyond.istanbul** 03-2018: 36-41.
- Altınkaya, Ö. (2019) Kentleşme Ölçeklerine Yeni Yaklaşımlar: Bölgeselleşen İstanbul ve Kentleşen Marmara, **Saha Dergisi** 5: 43-50.
- Barrientos, S., Gereffi, G. ve Camp; Rossi, A. (2011) Economic and Social Upgrading in Global Production Networks: A New Paradigm for a Changing World, **International Labour Review** 150(3-4): 319-340.
- Bingöl, O. (2015) Bahçe sadece bir bahçe midir? Kent bahçeleri, kent bostanları, müşterek alanlar. Erişim Tarihi: 4.10. 2019 <http://mustereklerimiz.org/bahce-sadece-bir-bahce-midir-kent-bahceleri-kent-bostanlari-musterek-alanlar/>
- Biricikoğlu, H ve Y. Yalnızoğlu (2018) 6360 Sayılı Kanun'un Etkinlik-Verimlilik ile Hizmette Yerellik İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi: Kocaeli İlçesinde Yapılan bir Araştırma, **Yönetim Bilimleri Dergisi** 16 (32): 255-284.
- Bozoğlu, B. (2017) "İklim Değişikliği Kapıdan Girdi". Erişim Tarihi: 4.10.2019 http://www.cmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=95917&tipi=78&sube=0
- Buzby, J. C., ve Hyman, J. (2012) Total and Per Capita Value of Food Loss in the United States, **Food Policy**: 561-570.
- Chemnitz, C., Luig, B. ve Schimpf, M. (der) (2017). **Agrifood Atlas: Facts and Figures about the Corporations that Control What We Eat**. Berlin: Heinrich Böll Stiftung, Rosa Luxemburg Stiftung, Friends of the Earth Avrupa.
- Çelebi, M.A. (2019) 2018 yılında gerçekleştirilen bitkisel üretim destekleri ödeme toplamına ve Çiftçi Kayıt Sistemi ile Örtüaltı Kayıt Sistemine kayıtlı üretici sayısına ilişkin yazılı soru önergesi (Esas Numarası: 7/8430), Erişim Tarihi: 4.10.2019. <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-8430sgc.pdf>
- Doğan, Orkun (2019) **Döviz Krizinin Tarımdaki Olası Yansımaları**, Yayınlanmamış Makale.
- Dubbeling, M., Campbell, M. C., Hoekstra, F., ve Veenhuizen, R. V., (2009) Building resilient cities, **Urban Agriculture Magazine** 22: 3-11.
- EC (2010) **Preparatory Study on Food Waste Across the EU 27**. Brussels: Commission of the European Communities. Erişim Tarihi: 4.10.2019 https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/safety/docs/fw_lib_bio_foodwaste_report_en.pdf
- ETC Group (2018) **Blocking the chain: Industrial food chain concentration, Big Data platforms and food sovereignty solutions**. Berlin ve Val David: ETC Group, Global Change Local Conflicts, Inkota, Rosa Luxemburg Stiftung. Erişim tarihi: 4.10.2019 http://www.etcgroup.org/sites/www.etcgroup.org/files/files/blockingthechain_english_web.pdf
- FAO (2005) **Building on Gender, Agrobiodiversity and Local Knowledge**, Erişim tarihi: 4.10.2019. <http://www.fao.org/3/a-y5956e.pdf>
- FAO (2017) **The Future of Food and Agriculture: Trends and Challenges**, Rome: FAO. Erişim tarihi: 4.10.2019 <http://www.fao.org/3/a-i6583e.pdf>
- FAO (2011) **Global Food Losses and Food Waste: Extent, Causes and Prevention**. Rome: FAO. Erişim tarihi: 4.10.2019 <http://www.fao.org/3/a-i2697e.pdf>
- FAOSTAT (2016). Value of Agricultural Production. Erişim Tarihi: 4.10.2019 <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QV>
- FCRN (2015). Food Source Chapter 3, Food Systems and Greenhouse Gas Emissions. Erişim Tarihi: 4.10.2019 <https://www.foodsource.org.uk/chapters/3-food-systems-greenhouse-gas-emissions>
- Fine, B ve Leopold, E. (1993) **The World of Consumption: The Material and Cultural Revisited**, London: Routledge.
- Friedland, W. H. (2001) Reprise on commodity systems methodology. **International Journal of Sociology of Agriculture and Food** 9:82-103.
- Gereffi, G ve M Koreniewicz (der) (1994) **Commodity Chains and Global Capitalism**, Westport: Praeger.
- "Gıdada Kim Kazanıyor" 2 Şubat 2015. Erişim tarihi: 4.10.2019 <https://www.memurlar.net/haber/499708/gidada-kim-kazaniyor.html>
- Goodwin, L. (2019) Monster Avocados and Bread Beer: 12 Technologies Fighting FoodWaste, World Resource Institute Erişim Tarihi: 10.04.2019. <https://www.wri.org/blog/2019/02/monster-avocados-and-bread-beer-12-technologies-fighting-food-waste>
- Grewal, S. S., ve Grewal, P. S. (2012) Can Cities Become Self-reliant in Food? **Cities** 29(1): 1-11.
- Gupta, G.S. (2019) Land Degradation and Challenges of Food Security, **Review of European Studies** 11 (1): n.d. doi: 10.5539/rev.v11n1p13.
- Hickman, J., Hassel, D., Joumard, R., Samaras, Z. ve Sorenson, S., (1999) MEET-22: Methodology for Calculating Transport Emissions and Energy Consumption. Crowthorne, Transport Research Laboratory.
- İBB (2017) Hallerin Gelecek Projeksiyonu: Ortak Akıl Konferansı, Erişim Tarihi: 4.10.2019 [8442612122017_5801660418r.pdf](https://www.istanbul.gov.tr/icerik/8442612122017_5801660418r.pdf)
- İBB, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü (2009). 1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu. Erişim tarihi: 4.10.2019 http://www.planlama.org/images/stories/Dokuman/istanbul_cdp/3-a_il_butunu_aras_bulgulari.pdf
- IPBES (2018) The Regional Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services for Europe and Central Asia. Bonn: Secretariat of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Erişim Tarihi: 4.10.2019 https://www.ipbes.net/system/tdf/2018_eca_full_

- report_book_v5_pages_0.pdf?file=1&type=node&id=29180
- IPCC (2019) **Special Report on Climate Change and Land**. Erişim tarihi: 4.10.2019 https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2019/08/2f.-Chapter-5_FINAL.pdf
  - IPES-Food (2016) **From uniformity to diversity: a paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems**, **International Panel of Experts on Sustainable Systems**, Brussels: IPES.
  - IPES-Food (2017) **Unravelling the Food–Health Nexus: Addressing practices, political economy, and power relations to build healthier food systems**. **International Panel of Experts on Sustainable Food Systems**, Brussels: IPES.
  - IPES-Food (2018). **Breaking away from industrial food and farming systems**, **International Panel of Experts on Sustainable Systems** Brussels: IPES.
  - İslamoğlu, H., E. Gülöksüz, K. A. Yücel, A. Çavdar, U. Karakoç, D. Nizam ve G. Yazıcı (2008) Türkiye’de Tarımda Dönüşüm ve Küresel Piyasalarla Bütünleşme Süreçleri (Proje no: 106K137), Yayınlanmamış Rapor, Ankara: TÜBİTAK.
  - Kaldjian, J. P. (2004) Istanbul’s Bostans: A Millennium of Market Gardens, **Geographical Review** 94 (3): 284-304.
  - Kent, G. (2019) Community-Based Commons and Right System, J. L. Vivero-Pool, T. Ferrando, O. D. Schutter, U. Mattei (der.) içinde **Routledge Handbook of Food as Commons**, London: Routledge.
  - Kinealy, C. (1994) **This Great Calamity: The Irish Famine 1845-1852**, Dublin: Gill and Macmillan.
  - Koç, M. ve Y. Demirkaya (2017) 6360 Sayılı Kanun İle Birlikte Mahalle Dönüşen Köylerde Değişimin Muhtarlığa Etkisi: Menteşe ve Seydikemer İlçeleri Üzerinden Bir Değerlendirme, **Strategic Public Management Journal** 3: 124-149..
  - Kurşuncu, H. (2016) Türkiye’de Sanayi Sektöründe Yaşanan Dönüşümleri İstanbul Kenti Ünde Farklı Ortaya Çıkış Biçimleri. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
  - Marsden, T., J. Banks ve G. Bristow (2000) Food Supply Chain Approaches: Exploring Their Role in Rural Development, **Sociologia Ruralis** 40: 424-438.
  - Marsden, T., J. Banks ve G. Bristow (2002) The Social Management of Rural Nature: Understanding Agrarian-based Rural Development, **Environment and Planning** 34: 809-826.
  - McKinnon, A. (2007) **CO2 Emissions from Freight Transport in the UK**, London: CFFT.
  - Meçik, O ve U. Aytun (2018) Türkiye Ekonomisinde Erken Sanayisizleşmeye Bölgesel Bir Yaklaşım, **ODTÜ Gelişme Dergisi** 45: 59-81.
  - Meerow, S., Newell, J. P., ve Stults, M. (2016) Defining Urban Resilience: A Review, **Landscape and Urban Planning** 147: 38-49.
  - Nizam, D. (2011) Coğrafi İşaretler ve Küresel Piyasalarda Yerleşen Tarım Ürünleri: Ege Pamuğu Logosu Üzerine Bir Saha

- Çalışması, **Praksis** 25: 87-116.
- OECD/FAO (2019) OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028, Rome: OECD Publishing, Paris/Food and Agriculture Organization of the United Nations. Erişim Tarihi: 4.10.2019 https://doi.org/10.1887/agr_outlook-2019-en
  - Oktay, T. (2016) 6360 Sayılı Kanuna Dayalı Büyükşehir Belediye Reformunu Anlama ve Anlamlandırma, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** 1: 71-131.
  - Özen, M, Tüydeş Yaman, H. (2013) Türkiye’de Şehirlerarası Yük Trafiği, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi** 17(3):56-64.
  - Patel, R. (2012) The Long Green Revolution, **The Journal of Peasant Studies** 40(1): 1-63.
  - Peck, J. (2005) Places of Work, E. Sheppard ve T. J. Barnes (der.) içinde **A Wiley Blackwell Companion to Economic Geography**, Malden: Blackwell Publishing.
  - Phillips, N, R, Bhaskaran, D, Nathan ve C. Upendranadh (2014) The Social Foundations of Global Production Networks: Towards a Global Political Economy of Child Labour, **Third World Quarterly** 35(3): 428-446.
  - Piore, A., Ravetz, J., ve Tosics, I. (2011) **Peri-urbanisation in Europe: Towards a European Policy to Sustain Urban-rural Futures: A Synthesis Report**. Frederiksberg: University of Copenhagen/Academic Books Life Sciences.
  - Pothukuchi, K. ve Kaufman, J. (1999) Placing the food system on the urban agenda: The role of municipal institutions in food systems planning, **Agriculture and Human Values** 16(2): 213-224.
  - Quataert D. (2004) 19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914, H. İnalçık ve D. Quataert (der.) içinde **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** (1600-1914), İstanbul: Eren Yayınları.
  - Sali, G., S., C., Monaco, F., Mazzocchi, C., Glavan, M., ve Pintar, M. (2014) Urban-rural Relationships in Feeding Metropolis: A Case Study in Ljubljana Metropolitan Area, **Advanced Engineering Forum** 11: 259-264.
  - Selwyn, B (2019) Küresel Değer Zincirleri Ya Da Küresel Yoksulluk Zincirleri? Yeni Bir Araştırma Gündemi, **Praksis** 50: 95-123.
  - Soil Association (2010) Telling Porkies: The Big Fat Lie About Doubling Food Production, Bristol: Soil Association. Erişim Tarihi: 4.10.2019 <https://docs.google.com/document/d/1ea-g2kT-fCSOfr8XID6YR4aP4zDXKv17QI5fva0hn25s/edit#>
  - Songül, H. (2017) Yaş Meyve-Sebze Tedarik Zincirinde Fiyat Oluşumu. Merkez’in Güncesi, Ankara: TCMB. Erişim Tarihi: 4.10.2019. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/blog/tr/mainyüzde20menu/analizler/yas-meyve-sebze-tedarik-zincirinde-fiyat-olusumu>
  - Sylvander, B. (2004) Development of Origin Labelled Products: Humanity, Innovation and Sustainability, WP7 Final Report,

- Synthesis and Recommendations. Erişim tarihi: 4.10.2019 https://food.origin-for-sustainability.org/pdf/wp7/dol_d8.pdf
- Talbot, J. (2009) The Comparative Advantages of Tropical Commodity Chain Analysis. J. Bair (der) içinde **Frontiers of Commodity Chain Research**, London: Stanford University.
  - Tarım ve Orman Bakanlığı (2018) Bitkisel Üretim Verileri. Erişim Tarihi: 4.10.2019 <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>
  - Taşdoğan, B. (2019) Uluslararası Çerçeve Gıda rejimleri, Çok Uluslu Tarım Gıda Şirketleri ve Sözleşmeli Üreticilik, **Akademi Sosyal Bilimler Dergisi** 6 (17): 369-383.
  - Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1924-2017 Sektörel Büyüme Hızları ve GSYH Deflatörü. Erişim tarihi: 5.10.2019 <http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergerler/#1540021349004-1497d2c6-7edf>
  - Third World Network ve SOCLA, (2015). **Agroecology: Key Concepts, Principles and Practices**. Pengang, Berkeley: TWN. Erişim Tarihi: 4.10.2019 <https://www.twn.my/title2/books/pdf/Agroecologycomplete1.pdf>
  - Ticaret Bakanlığı (2019) Bildirimci İstatistikleri, Erişim Tarihi: 4.10.2019. <http://www.hal.gov.tr/Sayfalar/Bildirimci-istatistikleri.aspx>
  - TÜİK (2019a). İşgücü İstatistikleri. Erişim Tarihi: 4.10.2019. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
  - TÜİK (2019b). Bitkisel Üretim İstatistikleri, Tarım Alanları. Erişim tarihi: 4.10.2019. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001
  - TÜİK (2019c). Nüfus ve Demografi, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Erişim Tarihi: 4.10.2019. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059
  - TÜİK (2019d). İl Göstergeleri, İstanbul. Erişim Tarihi: 4.10.2019. <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>
  - TÜİK (2019e) Bölgesel İstatistikleri Erişim Tarihi: 4.10.2019. <https://biruni.tuik.gov.tr/tr/bolgeselstatistik/anaSayfa.do>
  - TÜİK (2019e). Dış Ticaret İstatistikleri. Erişim Tarihi: 4.10.2019. http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046
  - Türkiye Ziraat Odaları Birliği, TZOB (2019). “Ramazan’da üretici ve market fiyatları...” Erişim Tarihi: 5.10.2019 <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/ramazanda-uretici-ve-market-fiyatlar%E2%80%A6>
  - Türkiye Ziraat Odaları Birliği, TZOB (2018). “Üretici market fiyatlarında Temmuz ayı...” Erişim Tarihi: 5.10.2019 <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/uretici-market-fiyatlarinda-temmuz-ayi%E2%80%A6>
  - Türkiye Ziraat Odaları Birliği, TZOB (2017). “Üretici market fiyatlarında Temmuz ayı...” Erişim Tarihi: 5.10.2019 <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/uretici-market-fiyatlarinda-nisan-ayi>
  - Türkiye Ziraat Odaları Birliği, TZOB (2016). “Üretici market

- fiyatlarında Eylül ayı...” <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/uretici-market-fiyatlarinda-eylul-ayi->
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği, TZOB (2015). “TZOB Mayıs ayı üretici tüketici fiyatları araştırması...” Erişim Tarihi: 5.10.2019 <http://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/tzob-mayis-ayi-uretici-tuketici-fiyatlar-arastirmasi->
  - Türkiye Ziraat Odaları Birliği, TZOB (2014). “TZOB’un üretici-market fiyatları araştırması...” Erişim Tarihi: 5.10.2019 <https://www.tzob.org.tr/basin-odasi/haberler/tzob-un-uretici-market-fiyatlar-arastirmasi-2>
  - Ulukan, U. (2009) **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftlik Bursa Örneği**. İstanbul: SAV.
  - Ulukan, U. (2013) Devlet, Tarım ve Sermaye: Tarımda Kapitalist Dönüşümü Yeniden Tartışmak, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi** 11 (43): 56-78.
  - UN (2019) **World Urbanization Prospects: 2018 Revision**, NY: UN. Erişim tarihi: 4.10.2019. <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>
  - Vakıf Yatırım (2018). Sektör Raporu: Gıda Perakendeciliği. Vakıf Yatırım Menkul Değerler AŞ. Erişim tarihi: 4.10.2019. <http://www.vkyanaliz.com/Files/docs/sector-raporu-gıda-perakendeciliği-1540962748.pdf>
  - Wackernagel, M., Kitzes, J., Moran, D., Goldfinger, S., ve Thomas, M., (2006). The Ecological Footprint of Cities and Regions: Comparing Resource Availability with Resource Demand. **Environment and Urbanization** 18(1): 103-112.
  - Watts, M. (1994) Life Under Contract: Contract Farming, Agrarian Restructure and Flexible Accumulation” P.D.Little ve M.J. Watts (der.) içinde **Living Under Contract**, London: The University of Wisconsin.
  - Womack, P. J. ve Jones, T. D. (1996) **Lean Thinking: Banish Waste and Create Wealth in Corporation**, New York: Free Press, Simon & Schuster, Inc.
  - Zanni, A. M., ve Bristow, A. L., (2010) Emissions of CO2 from Road Freight Transport in London: Trends and Policies for Long Run Reductions. **Energy Policy**, Vol. 38, pp. 1774- 1786.
  - Zasada, I. (2012). **Peri-urban Agriculture and Multifunctionality: Urban Influence, Farm Adaptation Behaviour and Development Perspectives**. TU München: Fakultät Wissenschaftszentrum Weihenstephan.
  - Zasada I. U. Schmutz, D. Wascher, M. Kneafsey, S. Corsid, C. Mazzocchi, F. Monaco, P. Boyce, A. Doernberg, G. Sali, A. Piore (2009). Food beyond the city – Analysing foodsheds and self-sufficiency for different food system scenarios in European metropolitan regions, **City, Culture and Society** 16: 25-35.
  - ZMO (2019) “Yazılı Basın” Haber Bülteni 121. Erişim Tarihi: 4.10. 2019 http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/1085127ce032d30_ek.pdf?dergi=137

KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ

Agrobiyoçeşitlilik: Tarımsal bitkiler, hayvanlar, orman ve deniz ürünleri de dahil olmak üzere gıda ve tarımda doğrudan veya dolaylı olarak kullanılan hayvanların, bitkilerin ve mikro organizmaların çeşitliliği ve değişkenliği. Agrobiyoçeşitlilik, genetik kaynakların çeşitliliği (çeşitler, ırklar) ile gıda, yem, lif, yakıt ve eczacılıkta kullanılan türleri de kapsar. Ayrıca, tarımsal üretimi destekleyen, hasat edilmeyen toprak mikroorganizmaları, predatörler*, tozlayıcılar gibi çeşitliliği de içermektedir.

* **Biyolojik mücadelede zararlılarla mücadelede kullanılan faydalı avcı böcekler.**

Agroekolojik tarım (Agroekoloji): Pratikte dairesel sistemler içinde ekolojik tarım prensiplerini kullanmanın yanında sosyo-politik (merkezine üreticileri koyar ve tüketicilerin de önemine değinir), ekonomik (daireysel, dayanışmaya dayanan ve kısa tedarik zincirlerini önceleyen ve destekleyen) ve bilimsel (üretici bilgisini ve aktarımını önceleyen, temel alan ve bilimsel bilgiyi toprakta harmanlayan, merkezine demokratik ve yatay öğrenme biçimlerini koyan) bir yaklaşıma sahip bütüncül bir harekettir. Endüstriyel gıda üretimi ve sonucu olan toplumsal düzenin değişimi, dönüşümü için mücadele eder.

Değer Zinciri: Bir malın tasarımı, üretim, pazarlama ve dağıtım aşamalarını içeren sürece ilişkin analizdir. Her aşamanın sürecin çıktısına ilişkin katma değerini değerlendirir.

Ekolojik Ayak izi: Dünya nüfusunun ekosistemden ne kadar kaynak talep ettiğini ve ne kadar geri kazandırması gerektiğini ölçmek için kullanılır. Belirli bir nüfusun doğaya yükünü hesaplamak amacıyla oluşturulmuş bir yöntemdir.

Ekolojik Tarım: Agroekoloji prensiplerini takip eden gıda ve tarım sistemleridir. Piyasa mekanizmaları içinde uyumu değil, yerel kültürleri ve kırsal nüfusun yaşamsallığını merkeze yerleştiren bir sistemdir. Greenpeace ekolojik tarımı tanımlayan yedi prensip belirlemiştir. 1) Gıda egemenliğini merkeze alan, 2) çiftçileri ve yerel kolektiflerin yararında olan 3) Gıda kaybının ve et tüketiminin azaltıldığı akıllı gıda üretimi ve verimini amaçlayan 4) Biyoçeşitliliği destekleyen 5) sürdürülebilir toprak ve su kaynaklarını koruyan 6) Kimyasal ilaçlarla ekosisteme, üreticilere ve tüketicilere zarar vermeyen 7) Dayanıklı bir gıda sistemidir.

Gıda Egemenliği: İnsanların kendi gıda ve tarım sistemlerini tanımlaması, doğaya saygılı üretim yollarıyla üretilmiş sağlıklı ve yerel kültüre uygun gıdayı üretme ve o gıdaya eri-

şim hakkıdır. Gıda egemenliği kavramı, 1996 yılında Dünya Gıda Zirvesi sırasında La Via Campesina (LVC)⁴⁰ tarafından, neoliberal kurumsal küreselleşme modeline bir cevap, bir alternatif olarak ortaya atılıyor. Bu karakteriyle de enter-nasyonalist nitelikte ve gıda ile tarımın etrafında uluslararası yönetişimin anlaşılması ve dönüştürülmesi için bir çerçeve sunmakta. Bugünün dünyasında karşılaştığımız sayısız karmaşık sorunlara aslında bir çözüm olarak da sunuluyor ve rekabet değil, dayanışma anlamına geliyor; bu yaklaşım aşağıdan ve adilane kurulmuş bir dünya için bir davet olarak alınmakta. Bir ürünü satın almak, hangi ürünü satın alacağına karar vermek, ürünü hangi kanallarla evimize, soframıza getireceğimize karar vermek, kentli bir tüketici olarak üretimin bir parçası olduğu anlamına geliyor. Yemek yemek, hayati bir ihtiyaç olduğu için, bu eylemin hangi politik duruşla yapıldığı bu paradigma içinde önem kazanmakta. Gıdanın hayatta kalmada temel ihtiyaçlardan olması, gıdaya erişimin temel bir insan hakkı olması nedeniyle gıda egemenliği hem tüketicileri, hem tarımsal üretim yapanları, hem balıkçıları, hem çobanları, kadınları, gençleri, tüm canlıların yüzyıllara yayılan ve aktarılan bütün bilgisini, bilme halini bu çatıya dahil eden büyük bir iskelet, bir yapı olarak görülebilir.

Gıda Güvencesi: Gıda güvencesi, tüm insanların, her zaman, aktif ve sağlıklı bir hayat sürebilmeleri için beslenme rejimlerine ve gıda tercihlerine uygun yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik olarak erişebilme koşuludur.

Gıda Güvenliği: Gıda ürünlerinin besleyici niteliklerini, bütünlüğünü kaybetmemesi ve hastalıklara yol açabilecek canlı organizmalara ve cansız maddelere bulaşık olmaması durumu; tüketiciler bakımından temel bir insan hakkı olan bu durumun tesisini ve garanti altına alınmasını sağlayan bilimsel yöntemleri, hukuki altyapıyı ve siyaset alanını da içerecek kurumsal yaklaşım.

Gıda Rejimi: Tarımsal üretim süreçlerini de içerecek şekilde gıdanın üretim, dolaşım ve tüketim örüntülerini şekillendiren uluslararası ekonomik ve siyasal ilişkiler, süreçler, pratikler ve düzenlemeler bütünü.

Gıda Sistemi: Araştırma-geliştirme faaliyetlerinden makine ve diğer girdilerin teminine, tarımsal üretim süreçlerinden gıdanın işleme, dolaşım ve tüketim örüntülerine, insan ve doğa sağlığından atık yönetimine uzanan ilişki, aktör, yapı ve süreçlerin tamamı.

⁴⁰ <https://viacampesina.org/en/#>

İyi Tarım: İyi tarım uygulamaları (İTU-Good Agricultural Practices) 1997 yılında Avrupalı Perakendeciler Grubu (EUREP) girişimiyle kaliteli ve güvenli gıda üretimi destekleme amacıyla ortaya atılmış bir kavramdır. Türkiye’de Tarım ve Orman Bakanlığı İyi Tarım Yönetmeliğini yayınlayarak tarımsal standartları uygulamaya başlamıştır. İyi Tarım Sertifikası, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından, İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre İyi Tarım Uygulamaları konusunda kontrol ve sertifikasyon kuruluşu olarak yetkilendirilen özel sektör şirketlerince verilmektedir. İyi tarımda ürünler ekolojik olarak üretilmemekte, ancak kullanılan kimyasalların miktarı ve zamanlaması ile kalıntı denetimleri yapılmaktadır. Bu sertifikayla aynı zamanda ürünlerin künyelerinin oluşturulması, böylece ürünlerin izlenebilir hale gelmesi ve dolayısıyla gıda güvenliğinin güçlendirilmesi amaçlanır.

Karbon ayak izi: İnsan faaliyetlerinin doğada meydana getirdiği karbondioksit miktarıdır.

Konvansiyonel Tarım: Endüstriyel tarım olarak da bilinen konvansiyonel tarım, sentetik kimyasal gübrelerin, böcek ilaçlarının, herbisitlerin ve diğer sürekli dış girdilerin ve bazı ülkelerde genetiği değiştirilmiş organizmaların, yoğunlaştırılmış hayvan besi işlemlerinin, ağır sulama, yoğun toprak işleme veya konsantre monokültür üretimini içeren tarım sistemlerini ifade eder. Bu nedenle, konvansiyonel tarım tipik olarak yüksek kaynak ve enerji yoğunudur.

Monokültür: Belirli bir alanda genetik benzerlikten kaynaklanan aynı büyüme paternlerine sahip tek bir bitkisel ekim uygulamasını açıklar. Konvansiyonel/ endüstriyel tarımda yaygın olarak kullanılır.

Organik Tarım: Tarım arazilerinin sentetik gübreler, pestisitler, büyüme düzenleyicileri ve hayvan yemi katkı maddeleri kullanılmadan ekildiği bir tarım şeklidir. 3. taraflar diye tanımlanan, Gıda ve Orman Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş sertifikalı şirketlerinin ücret karşılığında denetim ve kontrolü sonrasında kurallara uygun ürünün sertifikalandırılmasıyla sonuçlanır.

Ötrofikasyon: Tarımsal girdilerde nitrojen ve fosfor kullanımının artmasına bağlı olarak sudaki azot ve fosfat seviyesinin yükselmesi.

Pestisit Çarkı: Konvansiyonel tarımda kimyasal böcek öldürücü (insektisit), ot öldürücü (herbisit) ve sentetik gübrenin yoğun

bir şekilde kullanılması sonucu böcek ve yabancı otların zamanla direnç göstermesi ve uyum sağlaması nedeniyle artık kullanılan kimyasalların etki göstermemesi ve her seferinde yeni ve daha fazla miktarda pestisit kullanılması süreci.

Sera Gazı: Sera gazları metan, karbondioksit, CFC (Kloroflorokarbon) ve su buharı içerir. Bunlara sera gazı denir, çünkü güneşten gelen kızılötesi ışınımı yakalarlar ve yeryüzünün dışına çıkmasına izin vermezler, böylece sera etkisi yaratarak yeryüzünün ısısını artırır.

Sürdürülebilir Tarım: Ekoloji ilkelerini kullanarak yapılan tarım uygulamasıdır. Organik, ekolojik ve agroekolojik tarımın aksine, sadece uzun vadede yeterli gıda üretebilmeye odaklanmaktadır.

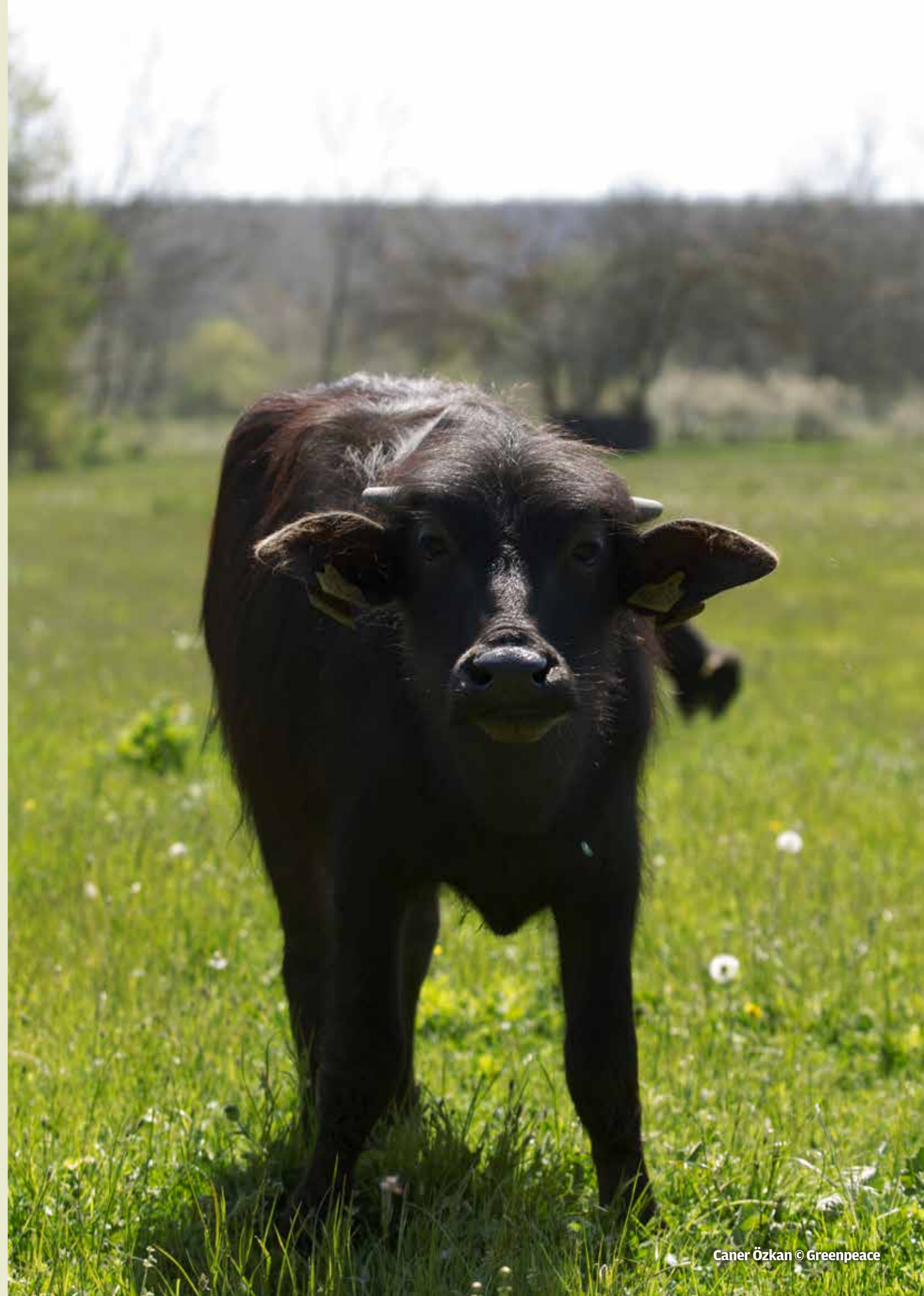
Tedarik Sistemi: Malların tüketiminin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesine odaklanır. Tüketimin üretim ve değişim ilişkileriyle ilişkine dair bütüncül bir analiz çerçevesidir.

Tedarik Zinciri: Bir malın üretimi ve son tüketicisine varana kadar içinden geçtiği pazarlama sürecine dahil olan tüm aktörlerin ve süreçlerin değerlendirilmesi için geliştirilen bir yöntem çerçevesidir.

Toprak Gaspsı: Büyük miktarda tarımsal toprağın, toplum için gıda üretimi yapmak yerine toprak birleştirmeleri yapılarak sanayiye yönelik bitkisel üretim veya büyük ölçekte endüstriyel gıda üretimi yapılması, turizm, sanayi tesisi, golf sahası, enerji tesisleri, toplu konut, karayolları, havaalanları vs. yapmak üzere o toprak üzerinde yaşayan ve/veya toprağı işleyen yerel halka öncesinde danışılmadan ve onayları alınmadan ele geçirme eylemidir.

Sanayisizleşme: Belli bir bölgede (küresel ölçekte bölgeler, ülkeler, ülke içi bölgeler, kentler ve kent içi bölgeler gibi farklı mekansal ölçeklerde) sanayi üretiminde, sanayi tesisi sayısında ya da sanayi istihdamında yaşanan düşüş veya sanayi tesislerinin yer değiştirmesi, sanayi sektörünün istihdam ve hasılasının gerilemesi hizmetler sektörünün istihdam ve hasılasının öne plana çıkmasını ifade eder.

Yeşil Devrim: İkinci Dünya Savaşı’ndan 1970'lere uzanan dönemde hibrit tohumlar, tarım kimyasalları, suni gübreler, yoğun su ve makine kullanımı temelinde dünya tarımında yüksek tane verimini amaçlayan tarımsal üretim biçiminin değişmesi sürecini ifade eder.

GREENPEACE

Greenpeace çevreyi korumak ve barışı desteklemek için faaliyet gösteren bağımsız küresel bir organizasyondur.

Greenpeace, Avrupa, Amerika, Asya, 2,8 milyon destekçisi adına konuşur ve daha milyonlarcasına harekete geçmeleri için ilham verir. Bağımsızlığını korumak için Greenpeace hiçbir hükümet veya şirketten bağış kabul etmez. Greenpeace 1971'de gönüllüler ve gazetecilerle dolu küçük bir tekneyle, Amerika'nın yeraltı nükleer test yaptığı yer olan Alaska'nın kuzeyindeki Amchitka adasına doğru yelken açtığı günden beri çevre sorunlarına karşı kampanyalar yürütüyor. "Tanıklık etme" ve "şiddetsiz eylem" geleneği ve gemileri hâlâ Greenpeace kampanyalarının vazgeçilmezidir.

Greenpeace Akdeniz
Teşvikiye Mah. Şakayık Sok. No:40/7
Nişantaşı/İstanbul
Tel: 0212 292 76 19/20

www.greenpeace.org/turkey/
bilgi.tr@greenpeace.org